

Dr. sc. Barbara Herceg Pakšić*
Miroslav Jukić**

PRIMJENA KONVENCIJSKOG PRAVA U PODRUČJU ZABRANE ROPSTVA I PRISILNOG RADA: EUROPSKI STANDARDI I HRVATSKA POSTIGNUĆA

Suvremena kretanja u području ljudskih prava upućuju na aktualizaciju ropstva i prisilnog rada u međunarodnom kontekstu. Riječ je o jednom od najstarijih, no ujedno i zanemarenom području, čije su preciznije konture rezultat tek recentnih dosega jurisprudencije i judikature. Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda uključuje apsolutnu prohibiciju tih ponašanja, a oživotvorena je tek rijetkim presudama Europskog suda za ljudska prava, pri čemu do danas nema koherentnog sadržaja ni razlikovnih odrednica pojedinih pojmova koji su sastavni dio čl. 4. Istovremeno u hrvatskoj je kaznenopravnoj znanosti ta tema zapostavljena. Utoliko se u radu istražuju i argumentiraju trenutačne pozicije te konvencijske zabrane te se daje prilog novom tumačenju pojma ropstva, ispituju se obilježja pripadajuće sudske prakse i podvrgava kritici pristup Europskog suda za ljudska prava te se u konačnici bavi hrvatskim dostignućima na tom području radi provjere korespondiraju li europskim standardima.

Ključne riječi: ropstvo, ropstvu slični odnosi, prisilni rad, kazneno pravo, Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda

I. UVODNO O FENOMENU ROPSTVA DANAS

Eksploatacija pojedinca radi profitiranja opis je ropstva koji vrijedi i za klasično i za suvremeno shvaćanje. Unatoč jasnoj i apsolutnoj zabrani od visoke društvene važnosti kroz instrumente međunarodnog i nacionalnog prava, ono danas ne samo što postoji nego je i obilježeno izostankom procesuiranja i sankcioniranja.

* Dr. sc. Barbara Herceg Pakšić, docentica na Katedri kaznenopravnih znanosti Pravnog fakulteta u Osijeku

** Miroslav Jukić, sudac Županijskog suda u Osijeku i predsjednik kaznenog odjela

Sukladno objavljenim podacima Međunarodne organizacije rada, na svakih 200 do 400 osoba jedna je u ropstvu ili na prisilnom radu, a gotovo je 21 milijun osoba njihova žrtva.¹ Drugi podaci govore da je i do 45,8 milijuna osoba u nekom obliku ropskog odnosa.² Unatoč poteškoćama glede precizne procjene, broj od 30 milijuna robova ocjenjuje se realnim, od čega se 15 do 20 milijuna nalazi u južnoj Aziji, a 1,1 milijun u Europi. Tipične za odnose ropstva jesu različite poljoprivredne djelatnosti, proizvodnja cigala i ugljena, tekstilna manufaktura, kućanski poslovi, krčenje šuma i sl. Pozivi na promjenu usredotočenosti s trgovine ljudima na ropstvo učestali su uz obrazloženje da se u odnosu na ukupan postojeći broj robova u svijetu trgovinom ljudima u stanje ropstva dovodi samo manji broj osoba.³

Revitalizacija teme na međunarodnom planu aktualna je i zbog migrant-skih kretanja i života u određitim državama, konceptualne povezanosti s trgovinom ljudima, svijesti o nerazmjerno niskom broju osuda, istraživanja koja prvi put procjenjuju broj žrtava... O aktualnosti svjedoči i činjenica da je Ujedinjeno Kraljevstvo 26. ožujka 2015. godine usvojilo *Modern Slavery Act*.⁴

Uvriježeno je mišljenje da sve zemlje svijeta, izuzev Koreje, imaju zabranu ropstva u nekom obliku.⁵ Međutim posvemašnja se inkriminiranost smatra i zabludom,⁶ a praznina između normativne zaštite i stvarnog neprovođenja trajnom, skrivenom i prihvaćenom praksom.⁷

¹ I to 11,4 milijuna djevojčica i žena te 9,5 milijuna dječaka i muškaraca. Podaci preuzeti sa službene stranice Međunarodne organizacije rada (ILO) <http://www.ilo.org/global/topics/forced-labour/lang-en/index.htm> (13. srpnja 2016.).

² Global Slavery Index 2016, <http://www.globallslaveryindex.org/findings/> (10. srpnja 2016.). Za usporedbu prema Global Slavery Index 2014 procijenjeni broj bio je 35,8 milijuna. Usp. i Tolbert, D., Smith, L. A., Complementarity and the Investigation and Prosecution of Slavery Crimes, *Journal of International Criminal Justice*, 14 (2016), str. 430. Primarnim razlozima nedovoljnog broja nacionalnih osuda autori označavaju manjak političke volje da se provedu relevantne istrage i postupci te nesposobnost provođenja kaznenih procedura (istraga i suđenja) zbog nedostatka kapaciteta.

³ Uz isticanje kako više od 90 % slučajeva ostaje neotkriveno, procjenjuje se da se najveći broj robova u Europi nalazi u Ruskoj Federaciji (500 000), Ukrajini (100 000) i Poljskoj (130 000). Bales, K., Trodd, Z., Addressing Contemporary Forms of Slavery in EU external policy, Directorate-General for external policies of the Union, Policy Department, 2013, str. 1, 4 i 8.

⁴ U njemu se detaljno opisuju kaznena djela, sankcije, ali i preventivne mjere, rizici te zaštita žrtava. Tekst dostupan na <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/30/contents/enacted> (2. kolovoza 2016.).

⁵ Pristup inkriminiranju različit je: izravno inkorporiranje zabrane prisilnog rada i dječje seksualne eksploatacije u kaznene zakone, stvaranje zasebnih akata koji se bave tom tematikom ili povezanost sa specifičnim oblicima ciljnih ropških odnosa, kao što je slučaj s trgovinom ljudima. Usp. Tolbert, D., Smith, L. A., *op. cit.* (bilj. 2), str. 437-438.

⁶ Stoyanova, V.: Article 4 of the ECHR and the obligation of Criminalising Slavery, Servitude, Forced Labour and Human Trafficking, *Cambridge Journal of International and Comparative Law* (3), 2, (2014), str. 429, bilj. 88.

⁷ Usp. Cockayne, J., Grono, N., Panaccione, K., Introduction, *Journal of International Criminal Justice* 14, (2016), str. 254-255, i Jeßberger, F., Corporate Involvement in Slavery and

Osim tradicionalnog ropstva kao manifesta potpunog vlasništva nad čovjekom danas koegzistiraju različiti suvremeni oblici nezakonite eksploatacije, koji uključuju prisilan rad ili službu, služenje, seksualno ropstvo, prisilne brakove, dječji rad s kontekstualnim varijacijama.⁸

Tri se odluke smatraju važnima kad je riječ o novijem shvaćanju ropstva: odluka žalbene komisije Međunarodnog kaznenog tribunala za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije (MKSJ) u slučaju Kunarac iz 2002., slučaj Siliadin protiv Francuske Europskog suda za ljudska prava (ESLJP) iz 2005. te R v Tang pred australskim Visokim sudom iz 2008. godine. Sve se izlažu u ovome radu. Nadalje porobljavanje i seksualno ropstvo bili su predmet presuda međunarodnog kaznenog pravosuđa počevši od Nürnberga i Tokija do Međunarodnog kaznenog suda. Sve su te presude dale doprinos rasvjetljavanju dosega međunarodnih norma u suzbijanju tih djela te razjašnjavanju samog pojma ropstva. Međunarodni je sud pravde normu zabrane ropstva okarakterizirao kao jedan od rijetkih principa *jus cogens* koji stvara učinak *erga omnes*.⁹

Smatra se da danas prevladavaju tri oblika ropstva:

- a) *Chattel*-ropstvo – klasičan robovlasnički odnos u kojem je žrtva zarobljena, rođena ili prodana, trajni oblik temeljen na usporedbi čovjeka sa stvari (*chattel* je pokretnina) i vlasništvom. Najviše je zastupljen u Africi, danas ima relativno malen udio.
- b) Dužničko ropstvo – najviše je prisutno u južnoj Aziji te je najčešći oblik ropstva. Osoba obećava sebe/svoj rad za pozajmicu novca, no duljina i priroda takve obveze nije određena, a vršenjem rada primarni dug ne nestaje.

Criminal Responsibility under International Law, Journal of International Criminal Justice, 14 (2016), str. 330-331.

⁸ Poseban je problem prakticiranje spomenutih oblika ropstva nad djecom i sankcioniranje. Zato se zagovara integrirani pristup umjesto specifičnih naziva pojedinih oblika ropstva jer potonji otežavaju procesuiranje. Pledira se za naziv dječje ropstvo. Usp. Aptel, C., Child Slaves and Child Brides, Journal of International Criminal Justice, 14 (2016), str. 305-325.

⁹ Riječ je o presudi Barcelona Tractation, Belgija protiv Španjolske, od 5. veljače 1971., u kojoj sud ističe: „In view of the importance of the rights involved, all States can be held to have a legal interest in their protection; they are obligations erga omnes. Such obligations derive, for example, in contemporary international law, from the outlawing of acts of aggression, and of genocide, as also from the principles and rules concerning the basic rights of the human person, including protection from slavery and racial discrimination.“ Vidjeti presudu <http://www.icj-cij.org/docket/files/50/5387.pdf>, §§ 33-34 (20. srpnja 2016.). Dodatno usp. Bhoola U., Panaccione K., Slavery Crimes and the Mandate of the United Nations Special Rapporteur on Contemporary Forms of Slavery, Journal of International Criminal Justice, 14 (2016), str. 365, te Askola, H., Prohibition of Slavery and Forced Labour, The EU Charter of Fundamental Rights, A Commentary, u S. Peers, T. Hervey, J. Kenner and A. Ward (eds), London, Hart Publishing, 2014, str. 108.

- c) Ugovorno ropstvo najbrže je rastuća forma i druga po veličini, a krije se iza modernih radnih odnosa. Ugovorima se jamči zaposlenje, no radnik postaje rob. Zastupljeno je u jugoistočnoj Aziji, Brazilu, nekim dijelovima Indije, SAD-u i Europi.¹⁰

Osim drugih međunarodnih akata Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (EKLJP) jamči slobodu od ropstva i prisilnog rada kroz čl. 4., koji glasi:

1. *Nitko se ne smije držati u ropstvu ili ropstvu sličnom odnosu.*
2. *Nitko se ne smije siliti na prisilan ili obvezatan rad.*
3. *U svrhu tumačenja ovog članka pojam «prisilan ili obvezatan rad» ne obuhvaća:*
 - a) *svaki rad koji se u skladu s člankom 5. ove Konvencije zahtijeva od neke osobe na redovitom izdržavanju kazne ili za vrijeme uvjetnog otpusta na slobodu;*
 - b) *svaku vojnu službu ili, u zemljama gdje se dopušta odbijanje obnašanja vojne službe zbog prigovora savjesti, drugu službu određenu umjesto obvezatne vojne službe;*
 - c) *svaku službu koja se traži u slučaju nepogode ili nesreće koje ugrožavaju život i blagostanje zajednice;*
 - d) *svaki rad ili službu koji su dio uobičajenih građanskih obaveza.*

Zabrana je apsolutna, svako zadiranje u zaštitni opseg tog ljudskog prava predstavlja „povredu bez opravdanja“.¹¹ Kao što je vidljivo iz strukture, st. 1. zabranjuje ropstvo i servitute, odnosno ropstvu slične odnose. Zabrana prisilnog ili obveznog rada sadržana je u st. 2., na koji se nastavljaju četiri iznimke koje se ne trebaju smatrati takvim radom određene u st. 3. Taj članak *implicite* sadrži i zabranu trgovine ljudima, kako je prvi put određeno u slučaju Rantsev iz 2010. godine. Konvencija ne daje nikakva pojašnjenja pojmova ropstvo, ropstvu sličan odnos, prisilan ili obvezni rad i mnoga su tematska pitanja još uvijek otvorena. Zato je svrha ovog rada dati odgovore na neka od njih, pružiti poticaj budućim istraživanjima te smjernice sudskoj praksi. Pritom se polazi od sljedećih stajališta.

Pretpostavlja se postojanje univerzalne i općeprihvaćene definicije ropstva uz potrebu preispitivanja njezina funkcioniranja u procesuiranju. Potrebno je istražiti praksu ESLJP-a radi prepoznavanja njezinih osobitosti, uvida u postojanje (ne)dosljedne primjene te definicije te određivanja obveza za države članice. S obzirom na oskudnost istraživanja i tumačenja teme u RH i slabu sudsku praksu važno je dati preciznija tumačenja ropstva i sličnih odnosa pa se

¹⁰ Bales, K., Trodd, Z., *op. cit.* (bilj. 3), str. 7.

¹¹ Grabenwarter, C., Article 4: Prohibition of slavery nad forced labour, European Convention on Human Rights: Commentary, London, Bloomsbury Academic, 2013, str. 54, rb. 2. i str. 55, rb. 3.

ispituje korespondiraju li hrvatska normativna i jurisprudencijska dostignuća s dosegnutim međunarodnim standardima. U zaključnom dijelu rada iznose se odgovori na ta polazišna stajališta.

II. TEMELJNE ODREDNICE POJMOVA ROPSTVO, POROBLJAVANJE, ROPSTVU SLIČAN ODNOS, PRISILNI RAD I TRGOVINA LJUDIMA

Pod zabranu ropstva i prisilnog rada podvodi se nekoliko konceptualno sličnih pojmova, od kojih su neki bez funkcionalne definicije. Nema ni jasnih razlikovnih odrednica.¹² *Inter alia*, ti izazovi pridonose neučinkovitosti suzbijanja ropstva globalno ili unutar država.

U predmetnoj literaturi česta je uporaba termina poput moderno ropstvo, suvremeni oblici ropstva, suvremeno ropstvo, ropstvu slične prakse, pa čak i ropški zločini (*slavery crimes*) kao krovnog pojma.¹³ Međutim ističe se da pojam „moderno ropstvo“ nema uporište u međunarodnom i nacionalnom pravu jer mu nedostaje precizno određenje i normativna reguliranost. Štoviše, kao što ćemo vidjeti, i relevantne definicije počinju se ekstenzivno tumačiti.

Budući da nam opseg rada usporedivo s opsegom teme ne dopušta drukčije, kao osnovne pojmove ovdje analiziramo ropstvo, porobljavanje, servitut, prisilni rad i trgovinu ljudima kao srž proučavanja.

a) Ropstvo

Prvi međunarodni dokument koji je osudio trgovinu robovima bila je Deklaracija vezana uz univerzalnu aboliciju trgovine robljem iz 1815. godine.¹⁴ Ropstvo je prvi put definirano Konvencijom o zabrani ropstva i trgovine robljem iz 1926.¹⁵ u čl. 1. st. 1. kao *status ili stanje osobe nad kojom se vrše neka ili sve ovlasti koje proizlaze iz prava vlasništva*.

¹² Granica između primjerice prisilnog rada i trgovine ljudima zbog rada iznimno je teško odrediva i oko toga postoji konsenzus. Plant, R., *Forced Labour, Slavery and Human Trafficking: When do definitions matter?*, *Anti-Trafficking Review*, Issue 5 (2015), str. 154.

¹³ U to se opet svrstavaju ropstvo, porobljavanje, trgovina ljudima, ali i seksualno ropstvo, prisilna prostitucija, prisilni rad, prisilni i rani brak, uporaba djece u oružanim sukobima i djece vojnika, trgovina organima, pa čak i apartheid, diskriminacija, žrtvovanje djece, incest... Siller N., *Modern Slavery. Does International Law Distinguish between Slavery, Enslavement and Trafficking?*, *Journal of International Criminal Justice*, 14 (2016), str. 406 i bilješka 4.

¹⁴ *Declaration Relative to the Universal Abolition of the Slave Trade*. Usp. Bhoola U., Panaccione, K., *op. cit.* (bilj. 10), str. 365.

¹⁵ *Slavery Convention* ili *Convention to Suppress the Slave Trade and Slavery*. Ova je konvencija potpisana 25. rujna 1926. u Ženevi, stupila je na snagu 9. ožujka 1927., a Republika Hrvatska stranka je od 8. listopada 1991. temeljem notifikacije o sukcesiji. Tekst je objavljen u

Dopunska konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i instituta i praksa sličnih ropstvu iz 1956. godine naglasak je stavila na institute ili praksu sličnu ropstvu.¹⁶

Zabrana je ropstva, servituta i prisilnog rada predviđena i u čl. 4. EKLJP-a, ali i u Povelji o temeljnim pravima Europske unije u čl. 5. (izričaj je potonje zapravo preuzet iz EKLJP-a, no uz eksplicitno uvrštavanje zabrane trgovine ljudima, a izostavljanje iznimaka koje se ne smatraju oblicima prisilnog rada). Svi se slučajevi tumače *in lineam* s postojećim međunarodnim ugovorima i standardima, osobito uzimajući u obzir praksu ESLJP-a. Navedena djela primarno su povrede ljudskog dostojanstva, no riječ je i o povredi drugih sloboda i prava, kao što su sigurnost, pravo na rad, pravo na izbor zanimanja i jednakost radnih uvjeta, prava djece, radnička prava, sloboda kretanja i sl.

Spomenuto određenje ropstva predstavlja općeprihvaćenu definiciju, koja podrazumijeva povezivanje s modelom imovine ili vlasništva. Ne treba je smatrati nespornom jer sadrži mnoge nejasnoće.

Primjerice ne precizira kakve su to ovlasti svojstvene vlasništvu. U literaturi se spominje test potraživanja vlasništva nad drugim (robom) na jednak način kao nad nekim neživim objektom ili pak oduzimanje slobodne volje u upravljanju svojim radom i proizvodima tog rada, no to su i dalje neprecizne teze. Možemo se poslužiti i izvješćem generalnog tajnika UN-a o ropstvu, trgovini robljem i drugim oblicima ropstva iz 1953., gdje se nabrajaju pojedina obilježja ropstva: mogućnost prodaje, korištenja u punom radnom kapacitetu bez ograničenja, rezultati rada vlasništvo su gospodara bez davanja kompenzacije, mogućnost transfera vlasništva, trajnost statusa ili stanja bez prekida, prenošenje statusa *ipso facto* na potomke.¹⁷

Treba dodati i nemogućnost svojevoljnog prekida takva stanja.

Zbirci ugovora Kraljevine Jugoslavije iz 1929., str. 607, dostupan je na poveznici <http://digured.srce.hr/arhiva/263/33320/www.hidra.hr/hidrarad/pobirac-upload/murh/000220.pdf> (13. srpnja 2016.). Konvencija je poslije izmijenjena Protokolom o izmjenama Konvencije o ropstvu od 7. prosinca 1953. Odluka o objavljivanju mnogostranih međunarodnih ugovora kojih je Republika Hrvatska stranka na temelju notifikacija o sukcesiji NN-MU 012/1993. Ujedno se smatra i prvim pravim međunarodnim dokumentom za zaštitu ljudskih prava.

¹⁶ Stupila na snagu 30. travnja 1957. Tekst dostupan na <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/SupplementaryConventionAbolitionOfSlavery.aspx> (17. srpnja 2016.). Određeno je da se praksa u kojoj roditelji ili skrbnici daju dijete ispod 18 godina drugoj osobi na iskorištavanje mora smatrati institucijom sličnoj ropstvu. Poslije je problematika detaljnije razrađena u Konvenciji Međunarodne organizacije rada o najgorim oblicima dječjeg rada br. 182, usvojenoj 1999. Nadalje članak 6. Dopunske konvencije obvezuje države na kažnjavanje čina porobljavanja (*act of enslaving*) stvarajući time izravnu poveznicu s ropstvom. Bhoola, U., Panaccione, K., *op. cit.* (bilj. 9), str. 366.

¹⁷ Vidjeti Report of the Secretary General on Slavery, Slave Trade and other forms of Servitude od 27. 1. 1953. u Allain, J., *The Law and the Slavery: Prohibiting Human Exploitation*, Brill Nijhoff, 2015, str. 26-27 te Siller, N., *op. cit.* (bilj. 13), str. 410.

Pravni okvir koji određuje ropstvo u praksi je slabo razumljiv. Tomu je tako dijelom i zbog toga što Konvencije iz 1926. i 1956. godine ne predviđaju tijelo zaduženo za interpretaciju konvencijskih odredaba te primanje izvješća od država stranaka o ispunjavanju njihovih obveza.¹⁸ Bez obzira na postojeće dokumente, uz svijest o praktičnoj nefunkcionalnosti definicije ropstva, 2012. godine usvojene su *Smjernice Bellagio-Harvard o pravnim parametrima ropstva*.¹⁹ Potvrđujući definiciju ropstva iz 1926., vršenje ovlasti koje su svojstvene vlasništvu smjernice proklamiraju kao *uspostavljenu kontrolu bitnim oduzimanjem (significantly deprive) osobne slobode s ciljem iskorištavanja kroz uporabu, upravljanje, profit, transfer ili odbacivanje osobe*. Uobičajeno ih prati sila, varka ili prinuda.

Smjernica 3 određuje posjedovanje kao temeljnu ovlast svojstvenu vlasništvu za bolje razumijevanje pravnog koncepta ropstva, što donekle označava promjenu modela usporedbe. Iako oblici posjedovanja mogu varirati, zajednička im je *kontrola nad osobom usporediva s kontrolom nad stvari*. Kontrola može, ali ne mora biti fizička, a drugi manifesti uključuju zadržavanje identifikacijskih dokumenata, ograničavanje slobode kretanja, pristupa državnim tijelima ili pravnim postupcima, stvaranje novog identiteta kroz novu religiju, jezik, mjesto boravka ili prisilu na brak. Potom kupovinu, prodaju ili premještanje osobe, rad za sitnu plaću ili bez nje, upravljanje i profitiranje iskorištavanjem (osobito u kontekstu seksualnog izrabljivanja), prijenos osobe na drugoga, odbacivanje, zlostavljanje ili zanemarivanje osobe.

Smjernice navode kako samo termini „ropstvo“ te „institucije i praksa slična ropstvu“ imaju svoje uporište u međunarodnom pravu kroz konvencije iz 1926. i 1956., uz mogućnost da i takve prakse i institucije dosegnu razinu ropstva čim se uspostavljaju navedene ovlasti. Time se zapravo upućuje na zaključak o specifičnoj gradaciji, prema kojoj je ropstvo najteži, a ostalo su slabiji oblici eksploatacije. Da je tomu tako, vidjet će se i kroz analizu sudskih presuda u drugim dijelovima rada.

Zastupanje kontrole osobe bitnim lišavanjem osobne slobode uz namjeru eksploatacije, koje obuhvaća i ropstvo *de iure* (ropski status) i ropstvo *de facto* (stanje) stajalište je i nekih autora.²⁰

¹⁸ Konvencija iz 1956. godine predviđala je te zadatke povjeriti Ekonomskom i socijalnom vijeću UN-a, no bez sudskog tijela, a 2008. godine Vijeće za ljudska prava (Human Rights Council) odredilo je postojanje posebnog izvjestitelja za ropstvo (Rezolucijom 6/14 od 28. rujna 2007.). Usp. Bhoola, U., Panaccione, K., *op. cit.* (bilj. 9), str. 368.

¹⁹ *Bellagio-Harvard Guidelines on the Legal Parameters of Slavery*. Riječ je o ukupno deset smjernica koje su imale za cilj precizirati određenje ropstva koje počiva na čl. 1.1. Konvencije o ropstvu te čl. 7 (a) Dopunske konvencije. Smjernice su dostupne na https://www.researchgate.net/publication/301671974_2012_Bellagio-Harvard_Guidelines_on_the_Legal_Parameters_of_Slavery_-_from_Slavery_in_International_Law (16. srpnja 2016.).

²⁰ Allan, J., Bales, K., *Slavery and its Definitions*, Queen's University Belfast Law Research Paper, no. 12-06, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2123155, str. 3-7.

Porobljavanje (*enslavement*) dio je statuta internacionalnih sudišta, čije su temelje razvoja postavili tribunali u Nürnbergu i Tokiju. Svi kasniji statuti sadrže to djelo, i to kao oblik zločina protiv čovječnosti.²¹ Za noviji razvoj tog pojma, ali i ropstva općenito, zaslužna je i prijelomna presuda MKSJ-a u predmetu Kunarac²² s obzirom na to da znatno proširuje dotadašnje shvaćanje porobljavanja (a time i ropstva) te iznosi *status quo* običajnog međunarodnog prava kad je riječ o predmetnoj temi. Prvi je put jedan međunarodni sud pobliže objasnio specifične elemente tog djela te istaknuo da pojam nije ograničen na ropstvo *de iure*, nego obuhvaća i moderne oblike *de facto*, koje su bazirane na suptilnijim oblicima eksploatacije negoli je to vlasništvo u pravnom smislu. Iako neki autori navode kako tu interpretaciju prihvaćaju i drugi sudovi,²³ takva tvrdnja nije posve točna jer i dalje prevladava restriktivan pristup potvrde kvalifikacije ropstva.

Kao početne točke ispitivanja MKSJ usvaja porobljavanje kao potpuni gubitak ljudske slobode (prvi put određeno u slučaju Pohl²⁴) te konvencijsko određenje ropstva iz 1926. u smislu vlasništva nad pojedincem. Ispitivanje o pravilu međunarodnog običajnog prava uspoređivanjem s presudama iz Nürnberga i Tokija, s odredbama Ženevskih konvencija te s praksom ESLJP-a potvrđeno je, ali je potom prošireno tumačenjem da porobljavanje kao zločin protiv čovječnosti može biti ekstenzivnije nego tradicionalna definicija ropstva i ropstvu slične prakse.²⁵

Važan doprinos dan je utvrđivanjem obilježja: fizička i psihička kontrola (kretanja, okoline, mjere za sprečavanje bijega), uporaba sile ili prijetnje koja čini irelevantnim nedostatak pristanka ili slobodne volje (tužiteljstvo nije dužno dokazivati nedostatak pristanka jer ga impliciraju prisilne okolnosti), trajanje, podvrgavanje okrutnom tretmanu, nasilje, prisilni rad. Žalbeni je sud zastupao evoluiranje tradicionalnog ropstva u različite suvremene oblike uvažavajući i manje apsolutne i trajne kontrole nad pojedincem kao slabiji stupanj od potpune kontrole karakteristične za tradicionalni pojam, pri čemu vlasniš-

²¹ Siller navodi da je svaki međunarodni sud ili tribunal uvrstio porobljavanje kao zločin protiv čovječnosti unutar statuta, ali ga nijedan izuzev ICC-a nije definirao, nego je određenje ostavljeno sudskoj praksi. Siller, N., *op. cit.* (bilj. 13), str. 413.

²² Kunarac, Kovac, Vukovic, IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, trial chamber 22. 2. 2001. <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/en/kun-tj010222e.pdf> (15. kolovoz 2016.). U toj se presudi ističe kako je međunarodnopravna borba protiv ropstva jedan od najvažnijih prethodnika međunarodne zaštite ljudskih prava (§ 519). Dragoljub Kunarac i Radimir Kovač optuženi su za porobljavanja i silovanja muslimanskih djevojaka i žena, koje su mjesecima držali zatočene i podvrgli ih opetovanim silovanjima i različitim oblicima seksualnog nasilja.

²³ Jeßberger, F., *op. cit.* (bilj. 7), str. 329, 331-332.

²⁴ United States of America vs. Oswald Pohl et al., (Pohl case), US Military Tribunal Nuremberg, presuda od 3. 11. 1947., <http://werle.rewi.hu-berlin.de/POHL-Case.pdf> (20. kolovoza 2016.), usp. i Van der Wilt, H., Slavery Prosecutions in International Criminal Jurisdiction, *Journal of International Criminal Justice*, 14 (2016), str. 271.

²⁵ Kunarac, *op. cit.* (bilj. 27), § 541.

tvo iz definicije ne treba promatrati kao pravni pojam, nego kao kompletnu situaciju *de iure i de facto*.²⁶

Bez obzira na utjecaj te presude i primijenjeni pristup, primjećuje se nedostajanje preciznih standarda vezanih uz pojavne oblike ropstva koji se mogu podvesti pod element izvršavanja ovlasti karakterističnih za pravo vlasništva²⁷ te izostanak određenja o postojanju nekih ili svih elementa porobljavanja.²⁸

Druga je važna presuda i R v Tang, koju je donio australski Visoki sud. Wei Tang optužen je i osuđen za ropstvo (pet žena s Tajlanda koje je koristio kao seksualne radnice u bordelu od 2002. do 2003. godine). U svojoj odluci sud zastupa stajalište o potrebi razmatranja ropstva u *de facto* smislu, doduše ne toliko ekstenzivno kao što je to učinjeno u slučaju Kunarac. Priznajući da je pravno određenje ropstva sukladno čl. 1. Konvencije o zabrani ropstva neprikladno za australsko uređenje, koje ne poznaje „status“ roba u pravnom smislu, ropstvo i odredbu australskog Kaznenog zakona tumačili su kao „ovlasti takve prirode i opsega da su to svojstva efektivnog, a ne pravnog vlasništva“.²⁹

Vezano uz definiciju ropstva, zaključno treba reći sljedeće: originalna definicija iz 1926. godine ne udovoljava u potpunosti izazovima suvremenog doba iako služi kao dobar start. Trend koji upućuje na odmicanje od usporedbe s vlasništvom ispravan je. U konačnici, sukladno postavkama hrvatskog prava,³⁰ drugih suvremenih sustava te međunarodnih akata, vlasništvo nije moguće izvršavati nad osobom, stoga ne treba težiti definiciji ropstva kroz ono što je deklarirano kao nemoguće i po uzoru na prvotni koncept robovlasničkog ure-

²⁶ Glavno je obilježje ponašanje počinitelja kao da posjeduje žrtvu ili je njezin vlasnik, a MKSJ je tom presudom proširio međunarodni koncept porobljavanja i time omogućio smjernice nacionalnim zakonodavcima i sudovima pri procjeni faktora koji bi bili indikativni za kvalifikaciju djela. Van der Wilt, H., *op. cit.* (bilj. 24), str. 275 i 282.

²⁷ Jeßberger, F., *op. cit.* (bilj. 7), str. 333.

²⁸ Van der Wilt, H., *op. cit.* (bilj. 24), str. 274-275.

²⁹ Žene, koje su i ranije pružale seksualne usluge na Tajlandu, stigle su u Australiju dobrovoljno kako bi nastavile s tom djelatnošću. Svaka od njih plaćena je 20.000 AU\$, a trebala je odraditi 45.000 AU\$ (troškovi prijevoza, života, plus plaćena suma). Za to su radile šest dana u tjednu smanjujući svoj dug 50 \$ po klijentu. Nisu govorile engleski jezik, nisu nikoga poznavale niti su znale što ih očekuje; rečeno im je da se moraju skrivati i izbjegavati imigracijske službenike, oduzete su im putovnice i putne karte. Nisu bile zaključavane, o njima se dobro skrbrilo. The Queen v Tang, [2008] HCA 39, 28. kolovoza 2008., par. 33. Presuda na [http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/sinodisp/au/cases/cth/HCA/2008/39.html?stem=0&synonym-s=0&query=title\(%222008%20HCA%2039%22\)](http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/sinodisp/au/cases/cth/HCA/2008/39.html?stem=0&synonym-s=0&query=title(%222008%20HCA%2039%22)) (15. kolovoza 2016.). Usp. i Allain, J., R v Tang, Clarifying the Definition of Slavery in International Law, Melbourne Journal of International Law, 12 (2009).

³⁰ Predmet prava vlasništva može biti svaka pokretna i nepokretna stvar (osim onih koji tu sposobnost nemaju), a stvari su tjelesni dijelovi prirode, različiti od ljudi, koji služe ljudima za uporabu. Usp. čl. 2. st. 1. i 2. Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, Nar. nov. 91/1996, 68/1998, 137/1999, 22/2000, 73/2000, 114/2001, 79/2006, 141/2006, 146/2008, 38/2009, 153/2009, 90/2010, 143/2012, 152/2014.

đenja, zatvarajući oči nad novijim dosezima teorije i prakse. Iako ne treba isključiti mogućnost pojave tzv. *chattel*-ropstva, suvremenim oblicima više odgovara povezivanje ropstva s pojmovima kontrole nad osobom i manifesta posjedovanja. Dodatno, važno je pri analizi *in concreto* odmaknuti se od *de iure* shvaćanja (ispitivanja postoji li vlasništvo/posjedovanje u pravnom smislu) iz prethodno navedenih razloga i važnost pridati *de facto* shvaćanju, prema kojem se ispituju uvjeti života i rada koji upućuju na ropски odnos.

Smjernice Bellagio-Harvard svakako su pridonijele boljem razumijevanju ropstva donoseći novo tumačenje i, što je još važnije, konkretizaciju suvremenih manifesta ropstva. No potrebno je reći kako termin bitno lišenje (*significant deprivation*) osobne slobode nije u potpunosti prikladan. Lišenje je drugi naziv za otimanje ili oduzimanje, koje je apsolutan pojam, i ako je to bila intencija autora tih smjernica, onda je riječ bitno jednostavno redundantna, a ostatak definicije upućuje na izrazito restriktivno shvaćanje ropstva. S druge strane, polazeći od teze da je intencija bila upozoriti na znatnu kontrolu nad osobnom slobodom (kretanja i odlučivanja), bolji termin bio bi ograničenje (*restriction*). Utoliko bi ropstvo bilo praktičnije tumačiti kao *bitno ograničenje osobne slobode usmjereno na odnos ovisnosti u znatnoj mjeri i s ciljem iskorištavanja na različite načine*.

b) Servitut, služenje ili ropstvu sličan odnos

Određenje tzv. servituta ili služenja predstavlja još teži izazov s obzirom na to da nema isključivog međunarodnog instrumenta koji ga regulira. Riječ je o ljudskoj eksploataciji vrlo sličnoj ropstvu, koja ne manifestira ovlasti koje se uobičajeno povezuju s vlasništvom.³¹ ESLJP je servitutom označio specifičnu formu prisilnog ili obveznog rada (teži oblik), pri čemu je ključno poimanje žrtve da je njezino stanje trajno i da se situacija neće promijeniti. Dodatno, kućni servitut uključuje suptilnije forme prisile radi postizanja pokornosti,³² odnosno prisilu koja dovodi do obavljanja rada.³³ Osim tih obilježja spominje se i obveza da osoba živi na tuđem imanju.³⁴ Vidljivo je da se nedostatak autonomnih odrednica nadomješta povezivanjem s elementima ropstva i prisilnog rada.

³¹ Allain, J., On the Curious Disappearance of Human Servitude from General International Law, *Journal of the History of International Law*, 11 (2), 2009, str. 304.

³² To je određenje дано u presudi C. N. i V. protiv Francuske §§. 80 i 91. Usp. i Guide on Article 4 of the European Convention on Human Rights, Prohibition of slavery and forced labour, 2nd edition, Council of Europe, 2014, str. 7. i 8.

³³ *Slavery is considered one of the most egregious human rights violations involving control over a person that is akin to ownership. Servitude entails coercion that keeps someone performing labour.* Askola, H. *op. cit.* (bilj. 10) str. 107.

³⁴ Mantouvalou, V., The Prohibition of Slavery, Servitude and Forced and Compulsory Labour under Article 4 ECHR, in F., Dorssemont, K., Lörcher and I. Schönmann, *The European Convention on Human Rights and the Employment Relation* London, Hart Publishing, 2013, str. 145.

Oblike servituta, odnosno ropstvu sličnih odnosa, pobrojala je i definirala Dopunska konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i instituta i praksi sličnih ropstvu iz 1956. godine. Riječ je o četiri oblika: dužničko ropstvo (*debt bondage*), kmetstvo (*serfdom*), servilni brak (*servile marriage*) te iskorištavanje djeteta (*child exploitation*).³⁵

Treba upozoriti i na terminologiju, koja može dovesti do zablude. EKLJP u čl. 4. st. 1. zabranjuje servitut, a hrvatski prijevod upotrebljava sintagmu „ropstvu sličan odnos“. Cijeli problem oko gubitka tog terminološkog izričaja u međunarodnim dokumentima analizira Allain, navodeći da ti oblici po svojim obilježjima nisu ništa drugo doli servituti, ali su oni uvrštavanjem u Dopunsku konvenciju dobili svoje određenje ropstvu sličnih odnosa, dok je servitut ostao neodređen, iako se i dalje spominje u nekim međunarodnim aktima. I zato te četiri prakse slične ropstvu predstavljaju servitute koji su određeni u općem međunarodnom pravu.³⁶ U konačnici servitut ili služenje predstavlja različite oblike eksploatacije koji ne dosežu elemente ropstva, a obilježeni su prisilom. Taj institut može služiti i rezervnoj primjeni u slučajevima kad sud ne utvrdi dosezanje elemenata ropstva.

c) Prisilni ili obvezni rad

Svekolika povezanost ropstva i prisilnog rada očituje se i u njihovoj regulaciji. Katkad se povezuje i sa servitutom/služenjem jer se provodi pod sličnim ograničenjima, a unatoč ozbiljnoj formi eksploatacije u pravilu ga slijedi manja osuda jer nije riječ o trajnim situacijama.³⁷

Konvencija iz 1926. prvi je međunarodni ugovor koji uključuje odredbu o prisilnom radu te da se prisilni rad može razviti u stanje slično ropstvu, iako je u uvjetima nastanka tog akta taj rad bio uvelike prakticiran u kolonijama.

³⁵ Sukladno odredbama, dužničko je ropstvo status ili stanje proizašlo iz obećanja dužnika o osobnim uslugama njega samoga ili osoba pod njegovim nadzorom kao osiguranja za dug, a koje, kad se razumno ocjenjuju, nisu primijenjene za likvidaciju duga ili dužina i priroda tih usluga nisu ograničene i definirane. Kmetstvo je status ili stanje osobe koja je po zakonu, običaju ili sporazumu vezana radom i životom na zemljištu koje pripada drugoj osobi te vrši službu toj osobi bilo za plaću bilo bez plaće i nije slobodna promijeniti to svoje stanje. Servilan (pokoran) brak jest institucija ili praksa gdje je žena, bez prava na odbijanje, obećana ili dana za brak u zamjenu za naknadu u novcu ili naravi njezinim roditeljima, skrbnicima, obitelji ili bilo kome drugome, potom institucija i praksa u kojoj muž, njegova obitelji ili klan imaju pravo prenijeti ženu na drugu osobu u zamjenu za naknadu ili drugu vrijednost te situacija u kojoj je žena, nakon muževe smrti, pogodna za nasljeđivanje druge osobe. Iskorištavanje djeteta isporučivanje je djeteta mlađeg od 18 godina od strane jednog ili oba roditelja ili skrbnika drugoj osobi, za naknadu ili bez nje, radi iskorištavanja djeteta, mlade osobe ili njegova rada.

³⁶ Allain, J., *op. cit.* (bilj. 31), str. 303.

³⁷ Askola, H., *op. cit.* (bilj. 9), str. 107 i 112.

Konvencijom Međunarodne organizacije rada (MOR) br. 29 iz 1930.³⁸ prisilnim je radom određen *svaki rad ili služba koji se dobiva od osobe pod prijetnjom kazne i koji osoba ne obavlja dobrovoljno*. To je do danas jedina prihvaćena definicija. Kao i za ropstvo, u odredbi kojom zabranjuje taj rad (čl. 4. st. 2) EKLJP ne pruža određenje prisilnog ili obveznog rada. U slučaju *Van der Mussele v. Belgium*³⁹ ESLJP određuje da je riječ o *svim oblicima osobnog rada ili usluga, neovisno o tome jesu li fizičke ili intelektualne naravi ukoliko se ne obavljaju dobrovoljno, pri čemu se svakako mora preispitati je li riječ o nepravednom, ugnjetavačkom radu ili radu koji sadrži patnje*. Isto je prihvaćeno i u slučaju *Siliadin*.

Dakle ključni su elementi prijetnja kaznom i obavljanje rada suprotno volji žrtve.

Ta se kazna ne smije interpretirati usko (u smislu propisanosti i primjene od strane državnog tijela), nego je riječ o svakoj kazni nametnutoj od strane bilo koje osobe ili tijela.⁴⁰ Riječ može biti o fizičkom nasilju, ograničenju, psihičkom nasilju, kao što su prijetnje različitog sadržaja. Bolji izraz od kazne bio bi prijetnja nekim zlom. U dosadašnjoj praksi ESLJP-a to su primjerice prijetnje predaje policiji ili imigracijskoj službi kod ilegalnog ulaska ili vraćanje žrtve u zemlju podrijetla,⁴¹ rizik brisanja imena iz reda vježbenika ili odbijanje prijave u registar odvjatnika,⁴² mogućnost disciplinske sankcije.⁴³

Prisilni rad može doseći razinu ropstva onda kad uključuje vršenje ovlasti svojstvenih vlasništvu, odnosno posjedovanju.⁴⁴ Spomenuta regulacija prisil-

³⁸ Forced Labour Convention C29, 28. june 1930, art. 2 (1), *all work or service which is exacted from any person under the menace of any penalty and for which the said person has not offered himself voluntarily*. http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029 (1. rujna 2016.).

³⁹ *Van der Mussele v. Belgium*, 8919/80, 23. 11. 1983., § 33.

⁴⁰ Ollus, N., *Regulating Forced Labour and Combating Human Trafficking: the Relevance of Historical Definitions in a Contemporary Perspective*, *Crime, Law and Social Change*, vol. 63, n. 5 (2015), str. 228.

⁴¹ C. N. i V. protiv Francuske, § 77 i Guide on Article 4 of the European Convention on Human Rights, *Prohibition of slavery and forced labour*, 2nd edition, Council of Europe, 2014, str. 9.

⁴² *Van der Mussele*, § 35.

⁴³ *Graziani Weiss protiv Austrije* 31950/06, 18. 10. 2011., § 39.

⁴⁴ Društveni pokret vezan uz aboliciju ropstva uvelike je pridonio razvoju međunarodnog radnog prava te je *inter alia* pripomogao osnivanju Međunarodne organizacije rada u travnju 1919. Prilikom stvaranja Konvencije o zabrani ropstva 1926. godine stranke potpisnice složile su se da prisilni rad može biti korišten samo kod radova u javne svrhe (vojna služba, manji javni radovi, uobičajene građanske obveze, slučajevi nužnosti i rad zatvorenika pod određenim uvjetima), a Liga naroda potom je zatražila od MOR-a detaljnije istraživanje prisilnog rada, osobito na teritorijima pod kolonijalnom upravom. To je u konačnici dovelo do usvajanja prve Konvencije o prisilnom radu 1930. godine. Godine 1953. usvojena je druga Konvencija o prisilnom radu pod okriljem MOR-a, uz pozivanje na apsolutno ukidanje prisilnog rada u

nog rada kroz Konvencije MOR-a ojačana je 2000. godine usvajanjem Palerm-skog protokola jer je prisilni rad uključen kao jedan od oblika eksploatacije.

Godine 2007. Odbor stručnjaka MOR-a zauzeo je stajalište o uključeno-sti trgovine ljudima u definiciju prisilnog rada, a 2014. godine u okviru iste organizacije prihvaćen je Protokol o prisilnom radu, koji jača vezu između prisilnog rada i trgovine ljudima. Pledira se da rigidna interpretacija postojeće definicije nije korisna pri tumačenju različitih oblika radne eksploatacije te da je nužno uključiti i suptilne oblike prisile i kontrole.⁴⁵

Osim zabrane prisilnog rada iz čl. 4. st. 2, u st. 3. navode se iznimke, od-nosno nabrajaju se radovi koji ne pripadaju toj kategoriji, čime se ipak ograničava polje primjene proklamirane apsolutne zabrane, primjerice rad koji se obavlja tijekom redovitog izdržavanja zatvorske kazne ili na uvjetnom otpustu. U slučaju *De Wilde, Ooms i Versp* protiv Belgije ESLJP je odlučio da skitnice mogu biti primorani obavljati radove ukoliko je oduzimanje slobode bilo zakonito, rad nije prelazio uobičajenu mjeru, a služio je reintegraciji u društvo te je imao pravnu podlogu u obliku odredbe koja u sličnoj formi postoji i unutar drugih članica Vijeća Europe.⁴⁶

Iznimka se dalje odnosi na radove unutar obvezne vojne službe ili služenja civilnog roka te rada u slučaju nužnih situacija, kao prijetnje za život ili sigurnost zajednice, koji se građanima može nametnuti, primjerice participiranje građana u trovanju pukotina za lisice kako bi se suzbila i kontrolirala bjesnoća, a obvezu im nameće upravni okrug.⁴⁷

Posljednja dopuštena iznimka jesu uobičajene građanske obveze, kao što je primjerice održavanje nasipa i protupožarna služba te obveze poslodavaca na plaćanje poreza i davanja za društvenu sigurnost. Tako je primjerice u slučaju *Karlheinz Schmidt* protiv Njemačke obveza muškaraca da služe u vatrogasnoj službi ili umjesto toga plaćaju namet za vatrogasce podvedena pod tu iznimku.⁴⁸ Ostali su primjeri obvezna porotna služba, obveza provesti medicinska ispitivanja, obveza sudjelovanja u hitnoj medicinskoj službi i sl.⁴⁹

specifične svrhe kao metode mobilizacije rada za ekonomski razvoj, kao discipline ili kazne za sudjelovanje u štrajku, sredstva diskriminacije i slično. Beate, A., *Defending Rights, Securing Justice - The International Labour Organization's Work on Forced Labour*, *Journal of International Criminal Justice* 14 (2016), str. 346-347.

⁴⁵ Ollus, N., *op. cit.* (bilj. 40), str. 221.

⁴⁶ *De Wilde, Ooms and Versp v. Belgium*, 2832/66, 18.06.1971, § 44 *et seq.* te *Guide on Article 4 of the European Convention on Human Rights, Prohibition of slavery and forced labour*, 2nd edition, Council of Europe, 2014, str. 12 i 13.

⁴⁷ *S protiv Njemačke*, 9686/82, EcomHR, 4. 10. 1984., usp. i *Grabenwarter, C.*, *op. cit.* (bilj. 11), str. 57, rb. 9.

⁴⁸ *Karlheinz Schmidt protiv Njemačke*, 13580/88, 18. 7. 1994., § 23.

⁴⁹ *Guide on Article 4 of the European Convention on Human Rights, Prohibition of slavery and forced labour*, 2nd edition, Council of Europe, 2014, str. 12; *Mantouvalou, V.*, *op. cit.* (bilj. 34), str. 152.

Prisilni se rad (kao i servitut) još naziva i posteksploatacijskim djelom (za razliku od trgovine ljudima) s obzirom na to da žrtve žive ondje gdje se izrabljuju i smatraju da nemaju mogućnost promijeniti situaciju u kojoj se nalaze.⁵⁰

d) Trgovina ljudima

Trgovina ljudima („suvremena trgovina robljem“⁵¹) predstavlja najbrže rastuću kriminalnu industriju. Smatra se da zakoni koji je zabranjuju postoje već 115 godina, ali su naponi vezani uz određenje bili slabi, a procesuiranje otežano. Nakon međunarodne debate tek je 2000. godine stvoren pravni okvir za suzbijanje te definicija, i to tzv. Palermkim protokolom.⁵² U mnogočemu je povezana s ropstvom, možemo je opisati kao proces namijenjen *inter alia* i postizanju ropstva jer, ukoliko do njega ili drugog oblika eksploatacije u konačnici ne dođe, može biti riječ samo o drugom kaznenom djelu (primjerice protuzakonito ulaženje, kretanje i boravak u RH). U prvoj dekadi nakon Palermkog protokola proučavanje trgovine ljudima bilo je usredotočeno na seksualnu eksploataciju, dok je poslije u fokus došlo radno izrabljivanje.⁵³ Povezivanje trgovine ljudima i ropstva prirodno je, oba pojma uključuju izrabljivanje u različite svrhe, u pravilu se stječe profit, veći je stupanj kontrole nad osobama i krše se ljudska prava. Nekad se i određuju vrlo slično.⁵⁴ Međunarodna sudska praksa

⁵⁰ Johansson, M. C., State (In)capacity to Prevent Human Trafficking: Adequate Responses to the Market for Servitude and Forced Labour, in J. Nergelius, E. Kristoffersson (eds), *Human Rights in Contemporary European Law*, London, Hart Publishing, 2015, str. 111. Tako je definirano i u predmetu *Silliadin v. France*, § 123.

⁵¹ O'Connell Davidson, J., *Trafficking as a Modern Slave Trade? Mobility, Slavery and Escape*, Palgrave Macmillan UK, 2015, str. 109.

⁵² God. 2000. usvojen je tzv. (Palermki) Protokol za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, osobito ženama i djecom, kao odgovor na rast nezakonitih migracija i transnacionalnog organiziranog kriminaliteta. Predstavlja dodatak Konvenciji protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta i ne bavi se sustavnim problemima prisilnog rada i ropstva, nego mu je svrha učinkovitije kažnjavanje počinitelja i zaštita žrtava pojedinih zločina. U njemu se trgovina ljudima eksplicite povezuje s ropstvom i prisilnim radom kroz svrhu trgovine ljudima - eksploataciju koja uključuje ropstvo, ropstvu slične odnose, prisilni rad i servitute, prostituciju i ostalu seksualnu eksploataciju te uzimanje organa. Čl. 3 navodi da „trgovina ljudima“ znači vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje, putem prijetnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prijevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak osobe koja ima kontrolu nad drugim, u cilju eksploatacije.

⁵³ Rijken, C., *Trafficking in Human Beings for Labour Exploitation: Cooperation in an Integrated Approach*, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 21, 2013, str. 9 i 34. Isto, Ollus, N., *op. cit.* (bilj. 40), str. 222.

⁵⁴ Osnovno obilježje trgovine ljudima jest izrabljivanje osobe nad kojom se vrše ovlasti usporedive s vlasništvom, pri čemu se žrtve tretiraju i prodaju kao stvari te prisiljavaju na rad, u pravilu seksualne naravi, vrši se kontrola, prijetnje i nasilje te žive i rade u najokrutnijim uvjetima. Grabenwarter, C., *op. cit.* (bilj. 11), str. 58, rb. 12. Isto, *Guide on Article 4 of the*

pokazuje da se ti koncepti preklapaju pa Allain kao primjer navodi porobljavanje u Rimskom statutu, koje pokriva i ropstvo i trgovinu ljudima jer je potonje sredstvo za dobivanje prvoga.⁵⁵

Trgovina ljudima kao tzv. predeksploatacijski zločin⁵⁶ nije statička situacija, nego kompleksna pravna konstrukcija, u kojoj naglasak nije toliko na izrabljivačkim krajnjim uvjetima, nego na procesu koji vodi do eksploatacije u kojem oblici i težina nasilja variraju.⁵⁷ Članak 4. EKLJP-a ne sadrži eksplicitno zabranu trgovine ljudima, no od 2010. i slučaja Rantsev, koji izlažemo poslije, i ona ulazi pod taj članak.

S obzirom na sve rečeno, jasno je da su granice između navedenih fenomena fluidne i teško određive. Kad bismo ih pokušali razvrstati prema intenciji inkriminacije, mogli bismo reći da trgovina ljudima inkriminira proces dohвата ili dobavljanja osoba radi eksploatacije, ropstvo/porobljavanje inkriminiraju nametnuti eksploatacijski tretman pod kontrolom usmjerenom k znatnijoj ovisnosti, prisilni ili obvezni rad kažnjiv je zbog osobito eksploatacijskih radnih uvjeta, a dobiven je nedobrovoljnošću pod prijetnjom zla, dok se servitut kažnjava zbog eksploatacijskih odnosa u kojima elementi ropstva ne dostižu kritičnu razinu ili specifičan oblik prisilnog rada.

III. POSTIGNUTI STANDARDI ZAŠTITE LJUDSKOG DOSTOJANSTVA KROZ PRAKSU EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Međunarodno pravosuđe(nje) zasigurno neće dovesti do iskorjenjivanja ropstva, no njegov utjecaj ne treba podcjenjivati. U međunarodnoj borbi za suzbijanje i kažnjavanje ropstva smatra se da i jedna učinkovita odluka može imati odvraćajući efekt.⁵⁸ Punitivna uloga ograničena je na bavljenje najvažnijim, no rijetkim povredama proturopstvenih norma pa se važnijim ocjenjuje definiranje ropstva i s njime povezane prakse te osnaženje i proširenje svijesti o zabrani takvih ponašanja.⁵⁹ Osim pružanja zaštite žrtvama ESLJP utvrđuje i

European Convention on Human Rights, Prohibition of slavery and forced labour, 2nd edition, Council of Europe, 2014, str. 6.

⁵⁵ Allain, J., The definition of Slavery in General International Law and the Crime of Enslavement within the Rome Statute, Guest Lecture Series of the Office of the Prosecutor, 26. travnja 2007., the Hague, str. 17, dostupno na https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/069658BB-FDBD-4EDD-8414-543ECB1FA9DC/0/ICCOTP20070426Allain_en.pdf (10. rujna 2016.).

⁵⁶ Johansson, M. C., *op. cit.* (bilj. 50), str. 110.

⁵⁷ Rijken, C., *op. cit.* (bilj. 53), str. 19.

⁵⁸ Bhoola, U., Pannacione, K., *op. cit.* (bilj. 9), str. 363.

⁵⁹ Cockayne, James, The Anti-slavery Potential of International Criminal Justice, *Journal of International Criminal Justice*, 14 (2016), str. 471-473.

(ne)ispunjenje preuzetih državnih obveza, čime utječe na nacionalno zakonodavstvo, precizira određene pojmove razvijajući ih i pokazuje praktičnu vrijednost i oživotvorenje pojedinih konvencijskih zabrana. Iako ne može utvrđivati odgovornost pojedinih počinitelja kaznenih djela, može utjecati na brže i bolje buduće utvrđivanje takve odgovornosti u državama članicama. Pri tumačenju konvencijskih odredaba ESLJP se služi i relevantnim međunarodnim ugovorima te standardima pojedinog područja⁶⁰ jer se odredbe EKLJP-a ne smatraju isključivim referentnim interpretacijskim okvirom zajamčenih sloboda i prava, nego su „živi“ instrument koji funkcionira u svjetlu suvremenih uvjeta.

Prvi slučaj pred tim sudom koji se ticao ropstva i servituta⁶¹ bio je Siliadin protiv Francuske.⁶² Podnositeljica, podrijetlom iz Toga, u Francusku je stigla 1994. kako bi studirala. Umjesto toga bila je prisiljena raditi kao kućna pomoćnica/sluškinja u pariškom privatnom kućanstvu. Oduzeta joj je putovnica te je nekoliko godina prisiljavana raditi po 15 sati dnevno, bez plaće i slobodnih dana. I sama je smatrala da se radi o kućnom ropstvu (*domestic slavery*). Sud je utvrdio da je radila protiv svoje volje, i to bez naknade i slobodnih dana, no nije smatrao da su ispunjena obilježja ropstva jer oni za koje je radila nisu imali „istinsko pravo vlasništva nad njom svodeći njezin status na objekt“.⁶³ Primjena tog restriktivnog pristupa i danas se kritizira kao pogrešna i nesuvremena,⁶⁴ no treba reći i da je riječ o pionirskom slučaju bez prethodnih kriterija prosudbe. Ipak, sud je potvrdio servitut, i to kao obvezno pružanje usluga nametnutih prisilom, povezano s ropstvom, uz ispitivanje trajanja, okolnosti, ranjivosti žrtve (maloljetna, izolirana, bez sredstava za život, bez vlastitog prostora), restrikcija glede slobode kretanja (nemogućnost napuštanja kuće). Potvrđen je i prisilni rad, u okviru kojeg je sud ispravno prihvatio širi koncept, koji kaznom smatra i gubitak različitih prava ili privilegija, odnosno prijetnju povratka u matičnu zemlju, koju je žrtva smatrala ozbiljnom.⁶⁵ Opisujući povredu čl. 4., ESLJP naglašava kako francuski sudovi imaju različite interpre-

⁶⁰ U ovom slučaju riječ je o Konvenciji o ropstvu iz 1926., Dopunskoj konvenciji o aboliciji ropstva, trgovine robljem te instituta i prakse slične ropstvu, Konvenciji br. 29. MOR-a (o prisilnom radu), Konvenciji Vijeća Europe o mjerama protiv trgovine ljudima i Palermskom protokolu te sve unutar interpretativnih pravila postavljenih Bečkom konvencijom o pravu međunarodnih ugovora iz 1969. (Vienna Convention of 23 May 1969 on the Law of Treaties). Guide on Article 4 of the European Convention on Human Rights, Prohibition of slavery and forced labour, 2nd edition, Council of Europe, 2014, str. 5 i 6.

⁶¹ Prema Duffy, H., *Litigating Modern Day Slavery in Regional Courts, A Nascent Contribution*, Journal of International Criminal Justice, 14 (2016), str. 378, usp. i Stoyanova, V., *op. cit.* (bilj. 6), str. 413.

⁶² Siliadin v. France, 73316/01, 26. 7. 2005.

⁶³ Siliadin, § 122.

⁶⁴ Prema Duffy, H., *op. cit.* (bilj. 61), str. 379.

⁶⁵ Vidjeti Siliadin, § 118.

tacije suvremenih oblika ropstva, evidentan je nedostatak zaštite žrtava unutar francuskog sustava te postoji nemogućnost određivanja učinkovite sankcije. Mnogo puta citiran slučaj Siliadin usmjerio je pozornost na radne uvjete migrantske radne snage.

Slučaj C. N. i V. protiv Francuske⁶⁶ s prethodnim slučajem povezuju dvije stvari: ista tužena država i kontekst kućnog servituta. Dvije sestre Burundi, ostale bez roditelja, u dobi od 16 i 10 godina tvrdile su da su podvrgnute servitutu i prisilnom radu u obliku brojnih kućanskih poslova u domu ujaka i ujne u Francuskoj. U definiciji razlike između prisilnog i regularnog rada (koji u kućanske poslove ulažu osobe koje dijele isti prostor) navode se dva kriterija: vrsta i količina posla te priroda zabrane, prijetnje i psihološkog pritiska (inherentnog pojmu kazne pod kojim se pruža prisilni rad). S obzirom na to da je postojala razlika u opterećenju radovima između prve i druge sestre (prva je obavljala različite zadatke koji se inače povjeravaju kućnim pomoćnicama, koja bi bez nje svakako morala biti zaposlena), a uzevši u obzir stupanj psihološke prijetnje da će biti vraćena sama u zemlju podrijetla, sud je zaključio da je jedino prva sestra bila žrtva prisilnog rada. Razmatrajući servitut kao institut, sud je izdvojio kako je razlika u odnosu na prisilni rad upravo u žrtvinu osjećaju da je riječ o trajnoj situaciji koja se neće promijeniti, naglašavajući da je riječ o osobito ozbiljnom obliku negiranja slobode, koji uključuje pružanje usluga nametnutih prisilom, a povezan je s ropstvom.⁶⁷ Sud je istaknuo kako pažnju zaslužuju činjenice oduzimanja putovnice, nedostatak naknade za rad i prijetnje prijave imigracijskoj službi. U konačnici Francuska je ponovno povrijedila čl. 4. EKLJP-a zbog neadekvatnog kaznenopravnog okvira koji je omogućio oslobođenje počinitelja.

U slučaju C. N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva⁶⁸ podnositeljica, državljanka Ugande, u Ujedinjeno Kraljevstvo stigla je 2002. godine radi spasa od seksualnog i fizičkog nasilja. Krivotvorenu putovnicu i vizu nabavio joj je rođak, koji ju je i udomio u svojoj kući u Londonu, uz upozorenje i zabranu napuštanja. Oduzeo joj je dokumente. Nekoliko mjeseci poslije preko istog rođaka počinje raditi za osobu M., služeći jedan stariji bračni par, kojima je konstantno na raspolaganju. Bila je slobodna samo jednu nedjelju mjesečno, a par je plaćao osobi M., koja je postotak od zarade davala njezinu rođaku. Ona sama nije primala naknadu za svoj rad, nego je povremeno dobila 20 do 40 funti kad bi posjetila rođaka. Sve je razotkriveno tek 2006. godine, kad se onesvijestila izvan kuće te bila hospitalizirana. Slučaj je kvalificiran kao trgovina ljudima, no istraga je obustavljena zbog nedostatka dokaza 2007. godine. Iako je sud utvrdio postojanje odredbe koja kriminalizira takvo ponašanje, ocijenio ju je

⁶⁶ C. N. i V. protiv Francuske, 67724/09, 11. 10. 2012.

⁶⁷ C. N. i V. protiv Francuske, § 91.

⁶⁸ C. N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 4239/08, 13. 11. 2012.

neadekvatnom. Dodatno, nije postojala specifična odredba vezana uz kućni servitut (*domestic servitude*), zbog čega se nadležna tijela nisu usredotočila na stvarno stanje, nego na trgovinu ljudima.⁶⁹ Time je Ujedinjeno Kraljevstvo povrijedilo čl. 4. EKLJP-a jer je istraživanje činjeničnog stanja bilo nedostatno i neučinkovito uslijed neprikladnosti nacionalnog kaznenog prava.

Slučaj Kawogo protiv Ujedinjenog Kraljevstva⁷⁰ također je vezan uz kućni servitut. Riječ je o državljanki Tanzanije, koja je govorila samo svahili te je došla s poslodavcem 2006. godine u Ujedinjeno Kraljevstvo uz pomoć radne vize. Njezin se poslodavac zatim vratio u Tanzaniju, a viza je istekla. Ostala je ipak u Ujedinjenom Kraljevstvu, s roditeljima bivšeg poslodavca, te joj je rečeno da će morati raditi godinu dana kako bi pokrila troškove svojeg povratka u Tanzaniju. Danonoćno je radila za njih bez naknade, pod zabranom napuštanja kuće, osim kad je išla u crkvu. Godine 2007. pobjegla je i istaknula kako je bila žrtva prisilnog rada. Jednako kao u prethodnom slučaju, par u konačnici nije osuđen, istraga je obustavljena zbog nedostatka dokaza, pa je slučaj završio pred ESLJP-om. Ujedinjeno je Kraljevstvo jednostranom deklaracijom priznalo odgovornost i zatražilo zaustavljanje postupka, na što je sud pristao u skladu s čl. 37. Priznajući neučinkovitu primjenu odredaba kaznenog prava kad je riječ o istrazi, Ujedinjeno se Kraljevstvo obvezalo poboljšati zaštitu potencijalnih žrtava ropstva, servituta i prisilnog rada novim legislativnim odredbama kaznenog prava u slučajevima kad nije bilo trgovine ljudima ili je ona teško dokaziva. Vlada se dodatno obvezala da će pružiti smjernice nadležnim tijelima glede tog novog djela (policija, tužiteljstvo i sudovi).

Jedna od ključnih presuda vezanih uz trgovinu ljudima, koja je promijenila opseg zaštite čl. 4. EKLJP-a, jest Rantsev protiv Cipra i Rusije iz 2010.⁷¹ Podnositelj je bio Nikolay Rantsev, otac Oxane Rantseve, Ruskinje koja je radila u kabareu u Limassolu na Cipru dobivši radnu dozvolu preko vlasnika kabarea. Nekoliko tjedana nakon početka rada Oxana je napustila posao ostavivši poruku da se želi vratiti u Rusiju. Vlasnikov je brat zatim obavijestio Ured za useljništvo u Limassolu da je Oxana napustila svoje radno mjesto i prebivalište, a pronašao ju je nekoliko dana poslije u drugom noćnom klubu te ju je odveo na policiju. S obzirom na to da je policija potvrdila uredne putne isprave, kontaktirali su vlasnike kluba te su je predali njima. Iduće jutro Oxana je bila mrtva. Podnositelj je tvrdio kako ciparska policija nije pružila zaštitu njegovoj kćeri, a ni ruska policija nije poduzela ništa u vezi s istragom trgovine ljudima.⁷²

⁶⁹ C. N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, § 80.

⁷⁰ Kawogo protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 56921/09, 22. 6. 2010.

⁷¹ Rantsev protiv Cipra i Rusije, 25965/04, 7. 1. 2010.

⁷² Analizu presude vidjeti i u Derenčinović, Davor, Nisu na prodaju – O pravima žrtava trgovanja ljudima nakon presude Europskog suda za ljudska prava u predmetu Rantsev protiv Cipra i Rusije, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. 1, no. 1, prosinac 2010.

Sud je morao ispitati pokriva li čl. 4 EKLJP-a ujedno i trgovinu ljudima, iako ona nije izrijekom spomenuta u tekstu. Teleološkom interpretacijom, sukladno međunarodnim aktima i standardima, po prvi je put utvrđeno da je zaštita od trgovine ljudima pružena čl. 4., odnosno odredbom koja se tiče ropstva, servituta i prisilnog rada. Sličnosti su obrazložene prirodom i ciljem trgovine ljudima, koja vodi eksploataciji, utemeljena je na vršenju ovlasti povezanih s pravom vlasništva, gdje se ljudi tretiraju kao stvari koje se mogu prodati i kupiti ili podvrgnuti prisilnom radu.⁷³

Neki su autori kritizirali propust suda da utvrdi značenje trgovine ljudima.⁷⁴ Naime naglasak je bio na mogućnosti supsumiranja pod čl. 4., a neutvrđeno je ostalo mogu li iste činjenice tvoriti i ropstvo, servitute, prisilni rad. Blanketna potvrda tog pitanja sad podiže pitanje o opsegu dužnosti i obveza država članica, čime se utječe i na mjere EU-a na tom području.⁷⁵ Priznajući da zaštita od trgovine ljudima pripada u ključna i nederogabilna ljudska prava, presuda predstavlja temelj za daljnje tumačenje okvira preuzetih državnih obveza. Tako je sud utvrdio da je Cipar povrijedio čl. 4. jer unatoč postojanju zadovoljavajućih odredaba nadležne službe nisu zaštitile žrtvu, nego su je predale natrag poslodavcu, bez ispitivanja okolnosti, a ujedno je sustav ciparskih umjetničkih viza pogodio trgovinu ljudima. Rusija je također prekršila čl. 4. jer ni njezine nadležne službe nisu istražile kako je Rantseva „unovačena“ dok je bila na njihovu teritoriju.

Što se tiče prisilnog rada, najzanimljiviji je slučaj Van der Mussele protiv Belgije, u kojem je riječ o pitanju predstavlja li dužnost odvjetničkih vježbenika da *pro bono* pružaju pravne savjete prisilan rad. Ostali slučajevi te tematike jesu pitanje dužnosti stomatologa da obavlja javnu dentalnu službu na određenim područjima⁷⁶ te obveza odvjetnika da djeluje kao neplaćeni pravni skrbnik za duševno bolesne osobe.⁷⁷ U svima je njima zaključeno je kako nema povrede čl. 4. EKLJP-a s obzirom na to da je riječ o dužnostima koje su posljedica dobrovoljno odabrane profesije, da su te dužnosti od sporedne važnosti i da su uobičajena praksa u tim zanimanjima. Neki autori smatraju da se ovdje prije

⁷³ Sud je istaknuo kako nedostatak regulacije vezane uz trgovinu ljudima unutar EKLJP-a i nije neobičan jer je ona bila inspirirana Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima UN-a iz 1948., koja također nema takvu odredbu. Vidjeti § 276.

⁷⁴ Duffy, H., *op. cit.* (bilj. 61), str. 386.

⁷⁵ Detaljnije Askola, H., *op. cit.* (bilj. 9), str. 116-117.

⁷⁶ Iverson protiv Norveške, 1468/62, 17. 12. 1963. Podnositelj je osuđen nakon što je napustio svoje radno mjesto u javnoj dentalnoj službi koje je, sukladno norveškom sustavu, morao obavljati godinu dana. Europska je komisija smatrala da takva služba ne predstavlja prisilni rad unutar čl. 4. EKLJP-a jer ne udovoljava standardima MOR-a. U konačnici istaknuto je da takav rad traje kraći period, ne uključuje nikakvu diskriminaciju, arbitrarnost ili prijetnju kaznom te je osigurana primjerena naknada.

⁷⁷ Graziani-Weiss protiv Austrije, 31950/06, 18. 10. 2011., § 23 *et seq.*

radi o zadiranju u slobodu obavljanja određene profesije, koja nije posebno zaštićena EKLJP-om.⁷⁸

Izričaj bi članka 4. EKLJP-a ostao mrtvo slovo na papiru da 2005. nije oživotvoren slučajem Siliadin. Otad se praksa ESLJP-a kreće opreznom, ali uzlaznom putanjom, polako oblikujući standarde iz područja ljudskog dostojanstva. Još nije došlo do osude ropstva *per se*, ali je vidljiv napredak kad je riječ o ropstvu sličnim institutima. Takav oprez neminovno je proizvod restriktivnog shvaćanja, odnosno mjerila usporedivosti s vlasništvom, koje nije *in linea* sa suvremenim tumačenjem. Kao što je već prethodno naglašeno, pokušaj opisivanja određenog ponašanja kroz odnose koji su pravno nemogući nije funkcionalno rješenje i zato je potrebno upozoriti i na buduću neproduktivnost po tom pitanju. U suprotnom sud bi morao priznati da je moguće biti vlasnikom drugog čovjeka. Korisnije bi bilo razmotriti kriterije koji su postavljeni slučajevima Kunarac i Tang, što bi bacilo novo svjetlo na već presuđene slučajeve. Praksa je uspješnija kad je riječ o drugim oblicima eksploatacije. Kućno je služenje kao oblik servituta slučajevima Siliadin, C. N. i V. protiv Francuske, C. N. i Kawogo protiv Ujedinjenog Kraljevstva ipak dobilo konkretnije konture, premda postoji oklijevanje pri razgraničenju od prisilnog rada. Ostali manifesti ropstvu sličnih odnosa nisu još pronašli svoje mjesto u konvencijskoj judikaturi. Koherentnog opisa o sadržaju odredbe čl. 4. još uvijek nema. Sud zapravo tretira ropstvo, servitute i prisilan rad kao gradacije eksploatacije i uzima određenje ropstva u smislu *de iure* umjesto *de facto*.

3.1. Obveze država članica koje slijede iz konvencijske zabrane ropstva i prisilnog rada

U pravilu će se raditi o kršenju pozitivnih obveza, dok su negativne u drugom planu. U slučaju Siliadin sud je odredio da nezadiranje države u zajamčeno pravo ne znači da su tim ispunjene njezine dužnosti. Razlog je činjenica što eksploatacijsku praksu vrše fizičke osobe, a to zahtijeva poduzimanje državnih mjera protiv takva nasilja (istraga, provođenje postupka, osuda i kažnjavanje, koje mora biti prikladno).

Opseg tih obveza progresivan je i ekstenzivan. Počevši od obveze procesuiranja i kažnjavanja svakog čina koji je usmjeren na uspostavu ropstva, servituta i prisilnog rada (Siliadin, C. N. i V. protiv Francuske i C. N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva) pa sve do povećanja i razrade tih obveza nakon slučaja Rantsev, koji obuhvaća prevenciju, zaštitu žrtava i kažnjavanje počinitelja.

⁷⁸ Grabenwarter, C., *op. cit.* (bilj. 11), str. 56, rb. 5.

Kroz dosadašnju praksu suda iskristalizirale su se tri vrste obveza:

- a) Usvojiti prikladan zakonski i upravni okvir (koji će omogućiti procesuiranje, kažnjavanje, ali i pružiti zaštitu žrtvama). Ta obveza obuhvaća i reguliranje djelatnosti koje bi mogle poslužiti kao paravan za trgovinu ljudima (kao što je bila „umjetnička“ viza u slučaju Rantsev), pravila useljavanja moraju sadržavati odredbe glede suzbijanja trgovine ljudima i potrebna usavršavanja za policijske i imigracijske službenike. Tvrdi se da mnoge države nisu ispunile tu obvezu jer su primarno usmjerene samo na suzbijanje trgovine ljudima, što dovodi do neuspjeha u sankcioniranju onih djela koja ne uključuju jedno od njezinih obilježja.⁷⁹
- b) Poduzeti operativne mjere u cilju zaštite žrtava. Pri ispitivanju te obveze mora se pokazati da su nadležne službe svjesne (ili su to trebale biti) da osobi prijete stvarni i neposredni rizik podvrgavanja tretmanu koji krši čl. 4. EKLJP-a, pri čemu se službama ne smije nametati nemoguć ili neproporcionalan teret.
- c) Proceduralna obveza provođenja istrage, koja ne smije ovisiti samo o prijavi žrtve ili bliske osobe, nego nadležne službe moraju djelovati *proprio motu* jednom kad su doznale za određene okolnosti. Istraga mora biti neovisna i prikladna za identificiranje i kažnjavanje počinitelja, zahtijeva se promptno reagiranje, a i zaštita legitimnih interesa žrtve. U konačnici, s obzirom na specifičnost trgovine ljudima, države moraju učinkovito surađivati s nadležnim službama drugih država.⁸⁰

Članak 1. EKLJP-a obvezuje države na poštivanje, ali i osiguravanje zajamčenih prava. Kazneno pravo ima posebnu ulogu jer je prikladna kriminalizacija određenih ponašanja pretpostavka ne samo učinkovitog procesuiranja nego i učinkovitog odvratanja od počinjenja djela, no način oblikovanja odredbe nije uvijek jednostavan. Zahtjevi pravne sigurnosti i načela određenosti trebali bi priječiti puko transplantiranje odredaba iz relevantnih međunarodnih akata jer se odgovornost pojedinaca za kaznena djela razlikuje od odgovornosti država za neispunjenje obveza.

U slučaju Siliadin Francuska *tempore criminis* nije imala zasebnu odredbu koja bi inkriminirala ropstvo, servitute i prisilan rad, nego su postojale druge inkriminacije koje sud nije smatrao relevantnima (radna eksploatacija te podvrgavanje uvjetima nespojivima s ljudskim dostojanstvom). Ista je stvar utvrđena i u slučaju C. N. i V. protiv Francuske. Kad je riječ o Ujedinjenom Kraljevstvu u slučaju C. N., također su utvrđene manjkavosti kaznenog okvira

⁷⁹ Stoyanova, V., *op. cit.* (bilj. 6), str. 409.

⁸⁰ Guide on Article 4 of the European Convention on Human Rights, Prohibition of slavery and forced labour, 2nd edition, Council of Europe, 2014, str. 13-15, usp. i Mantouvalou, V., *op. cit.* (bilj. 34), str. 148.

jer je sud ocijenio da postojeće inkriminacije (poput trgovine ljudima, otmice, teške tjelesne ozljede, ucjene i sankcioniranje u domeni radnih prava) nisu prikladne da pruže praktičnu i učinkovitu zaštitu. Sud je zapravo postavio zahtjev precizne kriminalizacije ponašanja zabranjenih čl. 4. te je ocijenio te kaznene sustave nedovoljnima i neučinkovitima.

Zanimljivo je da je u potonjem slučaju sud naglasio da je kućni servitut ili služenje zapravo zasebno djelo i opisao ga.⁸¹

Navodi se da mnoge zemlje, za razliku od poštivanja obveze inkriminacije trgovine ljudima, uvelike ignoriraju inkriminiranje svih djela iz čl. 4.: osim Ujedinjenog Kraljevstva, nijedna druga zemlja nema specifično kazneno djelo koje bi se ticalo servituta ili prisilnog rada, dok za ropstvo inkriminacije postoje u nekim zemljama (Norveška, Italija, Austrija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Ujedinjeno Kraljevstvo i Portugal). Neke zemlje ta djela podvode pod trgovinu ljudima.⁸²

Iako propisivanje zasebnih odredaba za pojedina ponašanja ima svojih prednosti (statističko praćenje, zasebno nepravo djela, načelo *fair labelling*), a poglavito olakšava tvrdnju o ispunjenju konvencijskih obveza, treba voditi računa da pod izlikom obveze ne dođe do dvostrukog inkriminiranja iste stvari, ali i o već spomenutim različitim funkcionalnim intencijama kaznene odredbe i konvencijske zabrane. Tako je servitut, odnosno ropstvu sličan odnos, već dio izričaja odredbe o ropstvu u čl. 105. KZ-a.

Ukupne pozitivne obveze obuhvaćaju prevenciju, zaštitu žrtava, procesuiranje i kažnjavanje počinitelja te druge s njima povezane obveze. Uvrštavanje trgovine ljudima u čl. 4 donijelo je širenje pozitivnih obveza koje državama nameće veći teret negoli se to prvotno mislilo. Tako je sad moguće zahtijevati poštivanje Palermuskog protokola te Konvencije Vijeća Europe protiv trgovine ljudima od država članica, a te su odredbe inače postajale obvezujuće tek nakon ratifikacije.⁸³

IV. NORMATIVNI I JUDIKATIVNI STANDARDI ZABRANE ROPSTVA I PRISILNOG RADA U RH

Republika Hrvatska ima ustavnu odredbu koja zabranjuje prisilan ili obvezan rad (čl. 23.), no nema izravnu ustavnu zabranu ropstva. Međutim postoje druge odredbe (osobna i politička prava) koje se dotiču različitih prava i sloboda koji se ropstvom krše. Tako primjerice čl. 22. proklamira nepovredivost čo-

⁸¹ C. N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, § 80.

⁸² Stoyanova, V., *op. cit.* (bilj. 6), str. 427-429.

⁸³ Grabenwarter, C., *op. cit.* (bilj. 11), str. 57, rb. 13.

vjekove slobode, a čl. 35. jamči zaštitu dostojanstva. U gospodarska i socijalna prava pripadaju i pravo i sloboda rada te slobodan odabir zaposlenja (čl. 54).⁸⁴

Inkriminiranje ropstva i ropstvu sličnih odnosa već je tradicija. S druge strane temu prati zaista rijetko izučavanje u kaznenopravnoj teoriji, izuzev doticaja pri istraživanju trgovine ljudima.

Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske⁸⁵ u čl. 155., smještenom među Kaznena djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava (glava XV.), propisivao je kazneno djelo pod nazivom *Utemeljivanje ropuskog odnosa i prijevoz osoba u ropuskome odnosu*, koje je inkriminiralo stavljanje druge osobe u rop-ski ili sličan odnos, kao i različite oblike involviranosti u taj odnos, uz kaznu zatvora od jedne do deset godina.

Kazneni zakon iz 1997.⁸⁶ u glavi XIII., koja je nosila naziv Kaznena djela protiv međunarodnih vrijednosti, u čl. 175. propisivao je kazneno djelo pod nazivom *Trgovanje ljudima i ropstvo*, uz zadržanu istu osnovnu sankciju. Iako je inkriminacija ropstva postojala i prije, inkriminiranje trgovine ljudima datira od 2004. godine, kad je uvedeno radi usklađivanja s Protokolom za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima. Riječ je o blanketnoj dispoziciji, koja upućuje na kršenje pravila međunarodnog prava, pri čemu sud prilikom donošenja odluke mora navesti i koja su to pravila prekršena. Takvo je spajanje konceptualno povezanih, ali ipak različitih djela dovelo do ekstenzivne, opterećujuće i neprecizne odredbe, koja nije bila funkcionalno rješenje.⁸⁷ Stoga smatramo boljom opcijom razdvajanje tih kaznenih djela ostvareno u novom uređenju.

Što se tiče trenutačne inkriminacije, ona je smještena u glavu IX., odnosno u Kaznena djela protiv čovječnosti i ljudskog dostojanstva, koja predstavlja prvu glavu posebnog dijela Kaznenog zakona iz 2011.⁸⁸ Nosi naziv *Ropstvo*, a odnosi se na rop-ski i odnos sličan ropstvu. Temeljna je sankcija i dalje kazna zatvora od jedne do deset godina. U toj se glavi nalaze najteža djela usmjerena na zatiranje spomenutih općih ljudskih i društvenih vrijednosti.⁸⁹ Naravno,

⁸⁴ Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine 56/1990, 135/1997, 113/2000, 28/2001, 76/2010, 5/2014.

⁸⁵ Službeni list SFRJ 44/1976, 36/1977, 56/1977, 34/1984, 74/1987, 57/1989, 83/1989, 3/1990, 38/1990, Narodne novine 53/1991, 71/1991, 39/1992, 91/1992, 58/1993, 37/1994, 108/1995, 28/1996, 110/1997.

⁸⁶ Narodne novine 110/1997, 27/1998, 50/2000, 129/2000, 84/2005, 51/2001, 111/2003, 190/2003, 105/2004, 71/2006, 110/2007, prijevod objave na strani jezik, 152/2008, 57/2011, 77/2011, 125/2011, 143/2012.

⁸⁷ I neki su autori upozoravali na potrebu pažljivog tumačenja odredbe. Vidjeti Turković, K., *op. cit.* (bilj. 26), str. 136.

⁸⁸ Narodne novine 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015.

⁸⁹ U daljnjoj kategorizaciji vrijedi navesti da je riječ o svrstavanju u međunarodne zločine u širem smislu, koji imaju izvor u međunarodnom pravu, ali kroz djela koja su države propisale kaznenim zakonima radi ispunjenja obveza međunarodnim ugovorima kojima su pristupile. Ta su djela prepuštena progonu država naspram međunarodnih zločina, koja su pod stvarnom

kako je već istaknuto, ropstvo može biti dio zločina protiv čovječnosti, pa time pripadati i međunarodnim zločinima.

Zapostavljenost teme na nacionalnoj razini rezultira nedostatkom razrade pojedinih obilježja, što također može dovesti do kršenja konvencijske zabrane u slučaju pogrešnog tumačenja. Svakako je pritom potrebno uzeti u obzir međunarodne izvore i postojeću sudsku praksu.

Uvidom u izvješća Državnog zavoda za statistiku za razdoblje od 2009. do 2015. potvrđuje se prije spomenuta raritetnost predmetno relevantnih odluka. Tako su u 2009. godini za kazneno djelo trgovanje ljudima i ropstvo osuđene ukupno četiri osobe, u 2010. ukupno tri, u 2011. jedna osoba, u 2012. ukupno dvije osobe, dok za razdoblje 2013.-2015. nema nijedne osude za ropstvo. Međutim to ne znači i nepostojanje stvarnog ropškog odnosa s obzirom na to da u potonjem razdoblju postoje osude za trgovanje ljudima koje je konceptualno usmjereno k stvaranju ropstva (u 2013. jedna osoba, u 2014. četiri osobe, u 2015. jedna osoba). U prvom istraživanju koje se bavi procjenom ropškog odnosa u Europi navodi se da postoji 16.112 robova unutar RH populacije od 4.480.043 osobe. Tek je 14 prijavljenih žrtava, što postotak tamne brojke smješta na visokih 99,9 %.⁹⁰ S obzirom na metodološki problem prikupljanja relevantnih podataka o fenomenologiji ropstva i ropstvu sličnih odnosa, takve brojeve treba uzeti *cum grano salis*, no svakako mogu biti indikativne i predstavljati poticaj daljnjem istraživanju te teme.

Kroz sudske je odluke vidljivo da ropstvo ima svoje manifeste i u Republici Hrvatskoj. To su primjerice prisila na prosjačenje, na prostituiranje, prodaja radi seksualnog iskorištavanja te radna eksploatacija. Rezultati proizašli iz istraženih presuda upućuju na općenito dobro poimanje ropstva hrvatskih sudova, s pokojom iznimkom.

Prodaja maloljetnice u dobi od 16 godina drugoj osobi za iznos od 2000 eura, nakon čega biva prisiljena baviti se prostitucijom u Italiji i Francuskoj, predstavlja ispunjenje obilježja kaznenog djela uspostave ropstva i prijevoza robova iz KZ/97, čl. 175. st. 2 (VSRH I-Kž 703/2014-7), a za isto su djelo osuđene i dvije osobe koje su prodale maloljetnu djevojku za iznos od 2500 eura trećoj osobi radi bavljenja prostitucijom u Italiji i smjestile je u njezinu kuću, pri čemu joj je kretanje bilo kontrolirano i ograničeno (nemogućnost izlaženja) (VSRH Kžm 35/2008-5).

Činjenično stanje sljedećeg slučaja iznosimo detaljnije. Nakon poziva na zaposlenje, plaću i urednu prijavu u autopraonici, okrivljenik je stvaranjem straha uspostavio kontrolu nad žrtvom (psovao ga pogrđnim riječima, nahuš-

nadležnošću međunarodnih kaznenih sudova. Detaljnije Munivrana Vajda, M. u Derenčinović (ur), *Posebni dio kaznenog prava*, Zagreb, 2013, str. 4.

⁹⁰ Bales, K., Narayan Datta, M., *Slavery in Europe: Part 1, Estimating the Dark Figure*, Human Rights Quarterly, John Hopkins University Press, 35, 2013, str. 828.

kavao psa na njega, repetirao pištolj u njega i okidao na prazno, tukao ga, gasio po njemu cigarete) sve u cilju rada bez naknade kao perača vozila. Potom ga je preselio na tavanski prostor, u kojem je spavao na komadu spužve, bez sanitarnog čvora i vode, a počinitelju je išao u dućan, obavljao poslove oko kuće, čuvao mu dijete, sve bez naknade. Prisilio ga je na podizanje hipotekarnog kredita i otvaranje tekućeg računa, a oštećenom je zatim oduzeo karticu, na zasnivanje pretplatničkih odnosa za mobilne telefone. Oštećeni je izlazio ponekad u grad na kavu, pri čemu se morao javiti gdje se nalazi. Osuđen je za djelo uz čl. 175. KZ/97 (OKS u Zagrebu, 17-KO-2728/12 i ŽS u Slavenskom Brodu Kž-239/14-4). Razmatrajući pojam ropstva u suvremenom kontekstu, sud je ispravno uočio i opisao obilježja koja vrijede i generalno: iskorištavanje siromaštva i nezaposlenosti žrtava, smještanje u neadekvatne životne prostore, prisila na rad bez plaće, obveza na zaduženost, ograničavanje i nadziranje njihova kretanja, fizičko i psihičko zlostavljanje i prijetnje, pri čemu žrtva često ima psihičke nedostatke i nepravilno funkcioniranje ličnosti.

S druge strane u činjenično sličnom slučaju sud je presudio drukčije. Dva su okrivljenika, policijska službenika, u rujnu 1996. godine oštećenika prisilili da im proda svoju kuću pod uvjetima koje su sami odredili, a za oštećenika su nepovoljni. Presretali su ga, prisilno su ga odvodili u policijsku postaju, konstruirajući priču o mafijašima koji ga traže, a u konačnici su sami organizirali prepad u noći stavljajući mu nož pod grlo i cijev pištolja u usta te mu prijetili ubojstvom dok nije pristao na prodaju za simboličan iznos, daleko ispod tržišne vrijednosti. Za takvo su ponašanje osuđeni za kazneno djelo iznude. Nakon toga jedan je od njih, koristeći se prethodno stvorenim strahom kod oštećenika, prijeteći mu ubojstvom, prisilio oštećenika na sklapanje ugovora o dosmrtnom uzdržavanju, na potpisivanje punomoći za naknadu za razvojačene vojnike, oduzeo mu osobnu iskaznicu, određivao mjesto boravka i života pod zabranom napuštanja tih mjesta... Jedno od tih mjesta bio je kontejner u kojem je živio i radio građevinske poslove (razbijao kamenje, kopao...), zatim je doveden u kuću okrivljenikovih roditelja, gdje je obavljao poslove u polju i hranio stoku, povremeno i različite poslove za okrivljenikove prijatelje i poznanike, sve bez ikakve naknade, a na raspravi je izjavio da se osjeća robom. Takav je odnos trajao od rujna 1996. sve do travnja 2000.

Sud je u obrazloženju oslobađajuće presude naveo kako „optužba nije definirala što je ropstvo i koja su njegova osnovna obilježja te sličnosti položaja oštećenog i ropstva“ te s obzirom na to da „sud nije doznao što je to ropstvo, nije doznao niti kojim je radnjama okrivljeni ostvario elemente tog kaznenog djela“. Sud je dalje naveo da robovlasnik raspolaže ne samo radom robova nego i njihovim životima te da u predmetnom slučaju nije bilo ograničenja slobode. Posljednji je navod potkrijepio činjenicom da je oštećeni ostajao sam u nezaključanom prostoru ili odlazio u Gradsku knjižnicu te je smatrao da je

mogao izražavati svoju volju time što je glasovao tijekom održavanja izbora. Zaključno sud navodi da „ropstvo karakterizira potpuni gubitak slobode i potpuni gubitak bilo kakvih građanskih prava“ (OS u Osijeku, K-1110/04-298). Isti je stav zauzeo i Županijski sud povodom žalbe ističući da je za „opstojnost kaznenog djela uspostave ropstva potrebno da počinitelj tog kaznenog djela vrši potpunu vlast nad žrtvom, odnosno takav nadzor i tlačiteljske uvjete koje žrtva ne može promijeniti i od kojih ne može pobjeći“ (ŽS u Osijeku, KŽ-735/06-6).

Takva odluka suda zaslužuje kritiku jer su obilježja djela pogrešno protumačena, kao što je pogrešno i samo shvaćanje ropstva. Naime ropstvo ne mora podrazumijevati potpuni gubitak slobode kretanja ili slobode izražavanja volje. Činjenica da se žrtva ne mora zadržavati na jednom mjestu, ali mora javljati gdje je i što radi, ne upućuje na ostvarenje slobode kretanja, nego upravo suprotno. Činjenica izražavanja volje pri vršenju glasovanja nema nikakve veze s mogućnošću utjecaja na ropsko stanje u kojemu se žrtva nalazila jer po tom pitanju žrtva nije mogla izražavati svoju volju. Kontrola se nad žrtvom ostvaruje već znatnim ograničenjem slobode kretanja. Utoliko su teze suda pogrešne. Nadalje želja za prenošenjem tereta na optužbu u pogledu definiranja ropskog odnosa ne oslobađa sud dužnosti da sam tumači taj odnos i njegove elemente. Pogreška je učinjena i jer sud uopće nije obratio pozornost na to da je u optužnom aktu na teret stavljen odnos sličan ropskom, a ne ropstvo, pa je utoliko bilo moguće i zanemariti restriktivno shvaćanje suda o najstrožem obliku ropskih odnosa i utvrditi elemente koji bi utvrđivali slabiji stupanj, odnosno odnos sličan ropstvu, koji je također zabranjen. I ŽS je u svojoj odluci potpuno zanemario da žrtva *de facto* nije mogla utjecati na stanje u kojemu se našla.

Nadalje prisiljavanje na prosjačenje također je jedan od manifesta ropstva. Tako je kazneno djelo uspostave ropstva i prijevoza robova iz čl. 175. st. 1 KZ/97 ispunjeno i u slučaju počinitelja koji je dao oglas tražeći djevojku za čuvanje djeteta, njegove unuke, u Austriji. Oštećenica je, došavši u Austriju, doznala da neće ostati ondje, već će s počiniteljem i trećom osobom, protivno svojoj volji, ići prosjačiti u Švicarsku. Na to je pristala u strahu od okrivljenika, koji je na nju vikao i ošamario je, oduzeo joj putovnicu, zabranio izlaske iz sobe i telefoniranje roditeljima te je nadgledao. Novac dobiven prosjačenjem predavala je počinitelju (ŽS u Zagrebu, KŽ-643/13-8).⁹¹

Primjerno poimanje ropstva prikazano je u posljednjoj analiziranoj presudi. Dvojica su supočinitelja zbog prethodnog duga žrtvu odvezla u stan jednoga od njih, gdje su ga zlostavljali, prijetili mu, udarali ga do krvi, kliještima

⁹¹ Prilikom analize djela sud pogrešno ističe kako je „dokazana i treća faza djela da je okrivljenik s namjerom iskorištavao oštećenicu kako bi si pribavio protupravnu imovinsku korist“. Naime stjecanje takve koristi prema slovu odredbe nije obilježje kaznenog djela iako se u stvarnosti takva iskorištavanja odvijaju u pravilu radi stjecanja profita.

lomili zube, stavljali pištolj u usta, gušili ga do nesvijesti omatanjem plastične vrećice oko glave, čime su slomili njegov otpor. Prisilili su ga na svakodnevno prosjačenje te na prostituiranje.

Sud ispravno ocjenjuje to stanje kao ropstvo zbog duga, no obrazlaže ga povezujući ropstvo s vlasništvom i određujući ropški status umjesto stanja. To zapravo ne treba čuditi jer je presuda nastala 2000. godine, dakle u vrijeme kada razilaženje s konceptom vlasništva, uvođenje novih kriterija te procjene „stanja“ umjesto „statusa“ još nije bilo aktualno. No prema okolnostima slučaja, kad se testira i prema novim kriterijima, treba reći da se nameće jednak ishod kao onaj iz presude. Važno je napomenuti da sud ispravno nije kao pretpostavku zahtijevao onemogućenje svakog odlučivanja i lišenje slobode kretanja žrtve. Vrijedno je navesti da je prilikom odluke o sankciji istaknuto kako je „riječ o kaznenopravnom ponašanju koje je u suvremenom i civiliziranom svijetu izuzetno rijetko... pokazuje neprihvatanje standardnih humanih i moralnih vrednota... posvemašnje nepoštivanje tuđeg ljudskog integriteta i dostojanstva... te napad na osnove humanog i civiliziranog društva... pa društvena osuda treba biti snažno izražena...“ (ŽS u Zagrebu, II K-187/99).

Za prisilni je rad od značenja odluka Ustavnog suda RH donesena u povodu tužbe osuđenika na izdržavanju kazne zatvora u kaznionici Lepoglava kojom je pobijao odredbu čl. 76. st. 1. i 2. Zakona o izvršavanju kazne zatvora. Naime smatrao je neustavnim naloženu obvezu čišćenja i održavanja prostora zatvora i kaznionice u trajanju do dva sata dnevno bez naknade jer postoji ustavna zabrana prisilnog rada. Ustavni je sud, ispravno i sukladno predviđenoj konvencijskoj iznimci rada na izdržavanju zatvorske kazne (ali bez pozivanja na nju), ocijenio da predmetna odredba ne može biti neustavna. Doduše, na kršenje se EKLJP-a nije pozvao ni podnositelj pa je sud odbio ispitivati ustavnost odredbe po naravi stvari jer svaki čovjek ima pravo i dužnost održavanja prostorija u kojima boravi i živi prema općeprihvaćenim normama zdravog života, a propisano je vrijeme ocijenio primjerenim. Stoga se takvi poslovi ne mogu smatrati obveznim i prisilnim radom (U-I/3551/2004).

Glede prisilnog rada treba reći da, unatoč konvencijskoj i ustavnoj zabrani, hrvatsko kazneno pravo nema inkriminaciju tog ponašanja. No s obzirom na to da je prisilni rad u najširem smislu jasan pokazatelj ropstva, odnosno njegovo sastavno obilježje od nastanka fenomena ropskog odnosa pa do suvremenih oblika, a s druge strane izričito je uključeno u inkriminaciju trgovine ljudima, može se očekivati da će biti sankcioniran kroz već postojeće inkriminacije pa smatramo da je i time udovoljeno konvencijskoj obvezi.

V. ZAKLJUČNE MISLI

Prvo istraživanje procjene izrazito visoke tamne brojke ropstva u Europi objavljeno je tek 2013. godine, a tek godinu dana poslije učinjen je korak k preciznijem tumačenju ropstva kroz smjernice Bellagio-Harvard. Važne presude s tog područja proizvod su tek recentnog vremena. To upućuje na to da je sloboda od ropstva, kao sastavni dio svih dokumenata o zaštiti ljudskih prava, bila daleko od istinske jurisprudencijske i judikativne istraženosti i da vrijeme proučavanja i razvijanja te tematike tek dolazi. Godinama aktualan međunarodni interes za trgovinu ljudima te novija migracijska kretanja potaknuli su ponovni interes za cjelokupnu temu.

Izazov proučavanju predstavlja međusobno prepletanje različitih oblika ropskih odnosa s teško odredivim granicama. U radu su predstavljene temeljne odrednice središnjih pojmova. Ropstvo se dosad povezivalo s vlasništvom u pravnom smislu, no suvremena razmatranja kao i neka sudska praksa upućuju na to da se takvo tumačenje (koje datira iz 1926.) mijenja. Slabi povezivanje s vlasništvom uvažavajući civilizacijski doseg nemogućnosti vlasništva nad drugim ljudskim bićem. Neprikladnost pogleda na ropstvo isključivo kroz pravnu prizmu naglašava važnost ispitivanja *de facto* ropstva: stvarnih ropskih životnih i radnih uvjeta. Taj zaokret smatramo ispravnim putem, a donošenjem smjernica Bellagio-Harvard on se nastavlja.

Oživotvorenje i dodatnu praktičnu vrijednost ropstvo može dobiti povezivanjem s konceptom kontrole osobne slobode, koju treba tumačiti kao slobodu kretanja i slobodu volje. Zato se u radu predlaže uvođenje tumačenja ropstva, i to kroz „znatno ograničenje“ te slobode, koje podrazumijeva i znatnu razinu ovisnosti žrtve o počinitelju te izrabljivanje.

I ostalim institutima svojstvene su teškoće definiranja i razgraničenja, pa se u radu upućuje na neke parcijalne razlikovne kriterije. Servituti ili ropstvu slični odnosi nemaju vlastito određenje, nego se definiraju povezivanjem s elementima ropstva ili prisilnog rada. Valja priznati njihovu praktičnu vrijednost kao svojevrsne rezervne varijante kad okolnosti *in concreto* ne dopuštaju kvalifikaciju ropstva ili prisilnog rada, sukladno dosadašnjim tumačenjima i uzusima ESLJP-a, ali i nekih hrvatskih sudova. Prisilan ili obvezni rad kao temeljne elemente ima nedobrovoljnost žrtve i kaznu. Važno je reći da potonju ne treba tumačiti kao kaznu u pravnom smislu riječi, nego je prikladnije shvatiti je kao bilo kakvo zlo koje žrtvu može snaći. To je ujedno prihvatljivije i prikladnije za mnoge suvremene oblike, koje odlikuju suptilnije prijetnje različitim zlima.

Struktura i izričaj zabrane čl. 4. podrazumijevaju apsolutnu prohibiciju takvih ponašanja, uz predviđanje četiriju iznimaka koje ne predstavljaju prisilan rad. Činilo se da nema nikakvu praktičnu vrijednost sve do 2005. godine, kad je ESLJP prvi put presudio njezino kršenje u slučaju Siliadin. Standardi se u

tom području stvaraju polagano, ali dosljedno, uz trend raritetnih presuda. Dosad nije bilo nijedne presude koja bi se *explicite* bavila ropstvom *per se*, nego se radilo o ropstvu sličnim odnosima i prisilnom radu. Iz takva judikativnog opreza jasno očitavamo i stupnjevanje težine tih odnosa, pri čemu je ropstvo najteže jer prema dosad zastupljenom, restriktivnom shvaćanju suda treba biti usporedivo s pravnim pojmom vlasništva. Ta klasična teza, koja pojedinca svodi na stvar, s pravom se ocjenjuje zastarjelom jer se radi o svojevrsnom *contradictio in terminis*. Naime unatoč univerzalno prihvaćenom stajalištu proklamiranom u međunarodnim dokumentima da jedna osoba ne može imati pravo vlasništva na drugom upravo to se pokušava zastupati. Time se zanemaruje trend koji su postavili drugi sudovi (u predmetima R v Tang te Kunarac) i noviji znanstveni i stručni stavovi. Opravdano je zapitati se hoće li takav stav suda funkcionirati *pro futuro*. Možemo prognozirati da ESLJP neće u skorije vrijeme donijeti osudu ropstva držeći se dosadašnjeg stava jer bi time morao priznati da je čovjeka moguće svesti na stvar u vlasništvu drugoga, dakle dopustiti postojanje nečega što se smatra nemogućim.

Zasad je u središtu njegove pozornosti jedina preciznije razrađena razina ropstvu sličnih odnosa, tzv. kućni servitut (kućno ropstvo ili služenje), koji je usmjerio pozornost na radne uvjete migranata u određnim zemljama. Drugi je par rukava što se ta eksploatacijska praksa katkad uspoređuje s ropstvom, a katkad s prisilnim radom, pa čini svojevrsan *mixtum compositum*.

Novi prijelomni trenutak razvoja konvencijske zabrane dogodio se 2010. godine u slučaju Rantsev, kad je trgovina ljudima, unatoč nedostatku izričaja u samom tekstu odredbe, podvedena pod čl. 4. Iako je teleološko tumačenje dovelo do ispravnog zaključka, otvorilo je mnoga daljnja pitanja o autonomnim obilježjima trgovine ljudima te obvezama država koje otad slijede s proširenim opsegom te konvencijske zabrane.

Što se tiče zabrane ropstva i prisilnog rada u hrvatskom kaznenom pravu, istraživanje presuda pokazalo je u pravilu dobro shvaćanje ropstva, uz pokoju iznimku. Treba istaknuti da se hrvatski sudovi drže istog restriktivnog stava koji zastupa i ESLJP. Dosad poznati oblici ropskih odnosa ocrtavaju se u prisiljavanju na prosjačenje, na prostituiranje, prodaju osoba s ciljem izrabljivanja, dužničko ropstvo, stavljanje u ropski odnos radi obavljanja cijelog dijapazona poslova: građevinskih, poljoprivrednih, pa do svakodnevnih kućanskih poslova. Unatoč konvencijskoj i ustavnoj zabrani, KZ/11 ne poznaje kazneno djelo prisilnog rada. Nedostatak takve zasebne inkriminacije ne znači ujedno i nemogućnost njegova sankcioniranja s obzirom na već izneseno shvaćanje o nedjeljivosti tog rada od ropstva. Prisilni je rad zapravo jasan pokazatelj ropstva, njegov inherentni dio, a osim toga izričito je naveden u odredbi koja zabranjuje trgovinu ljudima. Isto vrijedi i za pitanje nepostojanja specifične odredbe koja se bavi isključivo kućnim servitutom jer su ropstvu slični odnosi dio izričaja

odredbe čl. 105. KZ/11. Zbog toga smatramo da je obvezama iz konvencijske zabrane glede propisivanja djela udovoljeno i takvim uređenjem.

Ako bismo se vratili polaznim tezama s početka ovog rada, zaključno možemo reći kako određenje ropstva postoji, postalo je pravilo i na međunarodnoj i na nacionalnoj kaznenopravnoj sceni, no tumačenje tek prolazi svoj razvojni put. Prilog tome dan je i ovim radom. Praksa ESLJP-a po ovoj konvencijskoj zabrani ima svoja obilježja: oskudnost presuda, nedostatak preciznih određenja pojedinih pojmova, izrazito restriktivan stav po pitanju utvrđivanja ropstva koji zanemaruje suvremena dostignuća, pri čemu još uvijek nije došlo do osude ropstva *per se*. Prema izloženom mišljenju autora ovog rada potonje se vjerojatno neće dogoditi ni u bližoj budućnosti. Hrvatska dostignuća, sukladno istraženom, u velikoj mjeri korespondiraju s proklamiranim međunarodnim standardima i shvaćanjima ESLJP-a.

Dodatne argumente potrebno je tražiti u standardima sustava ljudskih prava i drugih područja međunarodnog prava, uključivši međunarodno kazneno pravo te međunarodno radno pravo. Nije pogrešno zaključiti da se nalazimo u eri pravnog razvoja kad je riječ o ropstvu i sličnim odnosima, prisilnom radu i trgovini ljudima.

Summary

ECHR PROHIBITION OF SLAVERY AND FORCED LABOUR: EUROPEAN STANDARDS AND CROATIAN ACCOMPLISHMENTS

Contemporary developments in the field of human rights indicate the actualisation of slavery and forced labour in the international context. This is one of the oldest but also neglected areas whose clearer contours are the result of recent case law and jurisprudence. The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms contains the absolute prohibition of this conduct, and the same was brought to life only with rare judgments of the European Court of Human Rights. There is still no coherent content or distinguishing determinant of individual concepts that are an integral part of Article 4. At the same time, in Croatian criminal law jurisprudence this topic is neglected. Therefore, the article explores and argues the current position of this Convention ban and a contribution is made to a new interpretation of the slavery concept, the characteristics of related case law are examined, and the approach of the European Court of Human Rights is subjected to criticism. Finally, the paper deals with Croatian achievements in this area in order to see whether they correspond to European standards.

Keywords: slavery, servitude, forced labour, criminal law, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.